

ДИВОВИЖНІ
МАНДРІВКИ ТА ПРИГОДИ
БАРОНА
ФОН МІОНХГАУЗЕНА

ДЕРЖЛІТВЕДАВ

Г. - А. БЮРГЕР
БАРОНА фон-МЮНХГАУЗЕНА
ДИВОВИЖНІ
МАНДРІВКИ ТА ПРИГОДИ
НА ВОДІ
Й НА СУШІ,
РОЗКАЗАНІ НИМ ЗА ЧАРКОЮ
В КОЛІ СВОЇХ ДРУЗІВ

ПЕРЕКЛАД З НІМЕЦЬКОЇ
за редакцією Є. ДРОВ'ЯЗКА

ДЕРЖАВНЕ
ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
К И Ї В — 1939

Редактор

В. К у ч е р

Ілюстрації

худ. Д о р е

Оправа худ.

В. Х о м е н к а

Техкерівник

А. Г о л о с о в к е р

Коректор

Є. Ц и п л а к о в а

Барон Карл - Фрідріх - Ієронім фон-Мюнхгаузен, нащадок старовинного нижньосаксонського дворянського роду, побачив світ у 1720 р. в Боденвердері, в Ганноверському королівстві. Батьки за тодішнім звичаєм готували йому військову кар'єру. Коли юному Мюнхгаузенowi сповнилося 13 років, його прийняли пажем до принца брауншвейгського Антона-Ульріха. Разом з принцем у 1733 р. Мюнхгаузен приїхав до Росії. Прожив він там досить довго, брав участь в російсько-турецькій війні 1737—1739 рр., а в 1750 р. вийшов з чином ротмістра у відставку і вернувся до Німеччини у свій фамільний маєток Боденвердер, де й прожив до своєї смерті в 1797 р. Про Росію в тодішній Німеччині мало чого знали, і баронові неважко було збудити цікавість своїх знайомих і сусідів оповіданнями про таку екзотичну країну. Немає сумніву, що ці оповідання були дуже цікаві, і що барон, будучи обдарованим оповідачем, вмів дуже жваво змалювати свої пригоди й подвиги на полях бою і в вітальнях російських вельмож. При цьому він, очевидно, не дуже стримував вільний літ своєї фантазії. В усякому разі його оповідання мали величезний успіх, і вдячні слухачі охоче ширили їх серед своїх сусідів і знайомих. Чимало, мабуть, було й таких оповідань, в яких Мюнхгаузен, ставши жертвою своєї популярності, мусив приймати на себе чужі гріхи. Перша збірка оповідань, авторство яких приписувалось Мюнхгаузенowi, вийшла в 1781 р. під назвою «Vademecum für lustige Leute». Ця книжка поклала початок особливому жанрові «мюнхгаузіад», дуже поширеному в німецькій літературі XVIII — XIX ст.

Барон Мюнхгаузен, веселий брехун і дотепний вигадко, має близьких родичів у світовій літературі. Таким є у Франції Крак *, в Німеччині — герої так званих «Lügendichtungen» юнкер фон - дер - Манх, забавник фон - Мельн, Тіль Уленшпігель; в Росії — наш знайомий Іван Олександрович Хлестаков. Всіх їх споріднює «легкість в мислях необыкновенная»; фантазія панує над ними, підносить їх над буденністю, підкоряє їм усі сили природи. Але всі вони в тій чи іншій мірі відбивають у собі юмористично - сатиричні традиції того народу, в якому народились. Звідси й особлива сфера їх фантазії, особлива відправна точка її польоту.

Мюнхгаузен, нібито автор сатири, є в той же час і соціальним об'єктом її. Образ Мюнхгаузена — це пародія на німецьке юнкерство. В ньому висміюється військова гоноровитість, дворянська пиша і поміщицька обмеженість німецького баронства. Таким породила Мюнхгаузена німецька гумористична література кінця XVIII століття. Як іронічного коментатора занепаду юнкерсько - поміщицької Німеччини, Мюнхгаузена змалював і К. Іммерманн (1839 р.) в одноіменному романі.

Літературна традиція зв'язує «мюнхгаузіади» з «Народними книгами» («Volksbücher»), з анекдотами про неймовірні й абсурдні події («Facetien» Генріха Бебеля), з багатою літературою XVII — XVIII ст. про чудесні мандрівки (Свіфт, Сірано де Бержерак і т. п.), з «Deliciae academicae». С.- Г. Ланге і німецькими народними казками.

Цими матеріалами і користувались автори «Пригод барона Мюнхгаузена» — земляки барона Р.- Е. Распе та Г.- А. Бюргер.

* Барон Крак — головна дійова особа у фарсі французького драматурга Жака - Франсуа - Коллен д'Арлевілья (1755 — 1806) „Monsieur de Crac dans son petit Castel“.

Рудольф-Еріх Распе (1737 — 1794), кассельський професор археології і охоронець ландграфського музею, вчений з широчезною ерудицією і талановитий літератор, був відомий стільки ж своїми талантами, скільки легковажністю життєвої поведінки. В 1770 р. його послали до Італії з дорученням закупити там на велику суму музейних речей. Распе жив широко, завжди мав потребу в грошах. Скориставшись нагодою, він продав частину придбаних речей, привласнив ці гроші і розтратив їх. Розтрату виявили. Распе довелось тікати від кари. Йому пощастило вчасно виїхати до Англії, і він оселився в Лондоні. Широка освіта й знання мов давали йому солідний заробіток; але незабаром він знову попав у скруту.

Щоб добути грошей, він надумав видрукувати веселі й цікаві побрехеньки свого вельможного земляка. Начитаний і літературно-досвідчений Распе не обмежився викладом баронових оповідань, що їх у Ганновері переказували у всяких варіаціях, а ще й підмалював їх, взявши дещо з Свіфтових «Мандрів Гуллівера», з арабських казок та «Гаргантюа і Пантагрюеля» Рабле. Книжка ця вийшла в Лондоні в 1785 р. під назвою «Оповідання барона Мюнхгаузена про його дивовижні мандрівки і воєнні подвиги в Росії» (Baron Munchhausen's narrative of his marvellous travels and campaigns in Russia). Само собою, що Распе, якого ждали на батьківщині суд і кара, не схотів підписувати свого імені під цією книжкою; і «Оповідання» вийшли в світ анонімно.

Книжка мала величезний успіх. За два роки вона витримала 5 видань, і стала відомою не тільки в Англії, але й на континенті. Зокрема в Німеччині, де в той час жила людина, яка особливо зацікавилась цією книжкою, зіркувавши, що дивовижні пригоди німецького

барона матимуть ще більший успіх у Німеччині, і не загаялась випустити їх на рідному ґрунті, рідною мовою.

Цим автором був відомий у той час німецький поет Готфрід-Август Бюргер (1747 — 1794). Бюргер народився в Мансфельді, в сім'ї лютеранського проповідника. Батько його рано вмер. Вихованням майбутнього поета зайнявся його дід, який послав Бюргера в Галле студіювати теологію. Але, всупереч дідовому бажанню, молодий Бюргер зайнявся філологією, та ще й під керівництвом професора Клода, який мав негарну репутацію в тодішньому науково-літературному світі. Дід викликав Бюргера додому і після належного напучення послав його до Геттінгена, дозволивши вивчати юриспруденцію. Охота до цієї науки дуже швидко минула у Бюргера, він захопився вільним життям студентської богемі. Дід, нарешті, втратив терпіння і остаточно зрікся неслухняного внука. Друзі Бюргера не дали йому занепасти. Юрист і літератор Христіан Буа в 1770 р. взявся видавати «Німецький альманах муз» (за зразком паризького «*Almanac des Muses*», який виходив з 1765 р.). Не обдарований сам поетичним талантом, Буа, проте, мав літературний смак і чуття, був дуже підприємливий і зумів згрупувати навколо «Альманаха» чимало видатних поетів і драматургів. Він же перший оцінив поетичний дар Бюргера і всіляко старався його заохотити, розвинути. Другий з його друзів, Глейм, давав гроші на видання «Альманаха», на друкування Бюргерових творів і на матеріальну підтримку молодого таланта. Написана Бюргером у 1773 р. поема «Ленора» знайома радянському читачеві в перекладі-переробці російського поета В. Жуковського під назвою «Светлана».

Спробу переспіву цієї поеми зробив і український поет початку ХІХ ст. Л. Боровиковський («Маруся»).

Сімейні невдачі Бюргера, які відштовхнули від нього статечне товариство і примусили його покинути службу, тяжкий матеріальний стан,— все це змусило його шукати заробітку в перекладній праці. Серед усіх його перекладів був один такий, що щасливо відповідав його літературному смакові і любові до народної творчості. Це були «Пригоди Мюнхгаузена» Распе, книжка, яка мала великий успіх як в Англії, так і в інших європейських країнах і виходила на той час четвертим виданням. Перекладаючи англійського «Мюнхгаузена» на німецьку мову, він дуже вільно поводився з текстом. Він був тієї думки (і висловив її в передмові до свого перекладу), що пригоди німецького барона зросли на німецькому ґрунті, а тому немає гріха в тому, що вони й живитимуться з джерел німецької народної творчості. Тому він значно переробив їх, дещо викресливши, дещо додавши. Для доповнень він скористався «Фацеціями» Генріха Бебеля, «*Deliciae academicae*» С. - Г. Ланге і німецькими народними казками.

Успіх німецького видання, що вийшло в 1786 р. (*Wunderbare Reisen zu Wasser und Lande, Feldzüge und Lustige Abenteuer des Freyherrn von Münchhausen*), перевершив успіх англійського. Пізніше Бюргер з допомогою Ліхтенберга переглянув і доповнив «Пригоди» для другого видання (1788 р.), до якого додав власну передмову; її ми вміщуємо і в цьому українському перекладі.

Як і Распе, Бюргер видав книжку анонімно, і тільки в 1824 р. таємниця обох анонімів розкрилась. В 1849 р. у Геттінгені вийшло, вже під прізвиськом автора, 11-е видання «Пригод» із вступом і докладними коментарями німецького вченого А. Еллісона. Текст у цьому виданні, як і в пізніших, залишився без змін. Пізніше, на всьому протязі ХІХ ст., в німецькій літературі було ще чимало спроб використати Мюнхгаузена, як героя

породженого ним літературного жанру (Шнорр, Ребмакк, Альверслебен), але успіху вони не мали.

Досі в українській літературі перекладів «Пригод барона Мюнхгаузена» не було. Переклад тексту Бюргера виходить уперше.

Не зайвим буде згадати тут, що «Пригоди барона Мюнхгаузена» дали матеріал для творчості не тільки літераторам, але й багатьом художникам. Серед них, за загальним визнанням, найяскравіше втілив образ Мюнхгаузена французький ілюстратор Г. Доре (1833 — 1883 р.), частина малюнків якого і подається в цій книзі.

П Е Р Е Д М О В А

до німецького перекладу

Справді подиву гідно, що подані нижче оповідання, які зросли на німецькому ґрунті і ходили в різних одягах і постатях по нашій батьківщині, нарешті були зібрані і видані за кордоном. Може, Німеччина й тут не оцінила власних заслуг? Може, англійці краще розуміють, що таке гумор, чого він вартий і яку честь він робить народові? Так чи інакше, але ми вирішили, всупереч розумуванню наших обережних літераторів, що наш обов'язок — ввезти власний продукт з чужини.

Ця невеличка збірка мала успіх в обох країнах. Англійський оригінал витримав уже п'ять видань; німецький переклад теж потребує нового видання. Готуючи книжку до цього видання, ми використали доповнення останнього англійського, не чіпляючись, одначе, за слова, і робили вставки, що напрошувались раз-у-раз, не бентежачись відсутністю їх у тексті оригіналу; коротко кажучи, при другому, як і при першому виданні, ми вважали оригінал не стільки за довірене нам добро, скільки за власність, якою ми можемо порядкувати за власним бажанням.

Правда, що ця книжечка не є ні «система», ні «трактат», ні «коментар», ні «компендій», і жоден з інститутів нашої високошановної академії та наукових товариств не брав участі в її складанні. Але, не зважаючи на це, вона багато в чому може бути корисною. Англійський видавець уже зазначив, яке завдання ставить собі цей твір.

Англійський рецензент цієї книжечки сподівається навіть, що вона спричиниться до приборкання деяких парламентських крикунів. Та коли б вона викликала тільки невинний сміх, то й тоді, здається мені, авторові передмови немає потреби виступати *in pontificalibus**, в мантії, брижах і перуді, уклінно пропонуючи книжку читачеві. Бо хоч якою малою і легковажною здається ця книжечка, вона, може, варта більшого, ніж купи товстенних, солідних книг, над якими не можна ні сміятись, ні плакати, і в яких читач знайде те саме, що давно було написано в сотнях інших товстенних солідних книг. При цій нагоді непогано було б пригадати одне місце з передмови достойного старика Ролленгагена¹ до його «Війни жаб і мишей». В трошки модернізованому вигляді це звучить так:

* У шатах верховного жерця, дуже урочисто.

Дідок сухий, педант учений!
Ти всіх ганьбиш, мов навіжений,
До людських радощів глухий.
Іди ж від нас, поки живий!
Звичайно, старість не чекає
І хутко молодість минає.
Гульк! посивіє борода,
Почервоніє ніс. Шкода!
Та що ж, коли приходить час.
Що вже вино не тішить нас,
І ми звикаємо до пива.
Сказати правду, це й не диво!
Природа любить новизну,
І людську завичку нудну
Вона старається зламати,
Щоб іншу втіху людям дати.
Ми часто лаємо без діла
Корисне для душі і тіла.
Отож, добродію! читайте,
А що не так, то не вважайте.

Г.-А. Бюргер

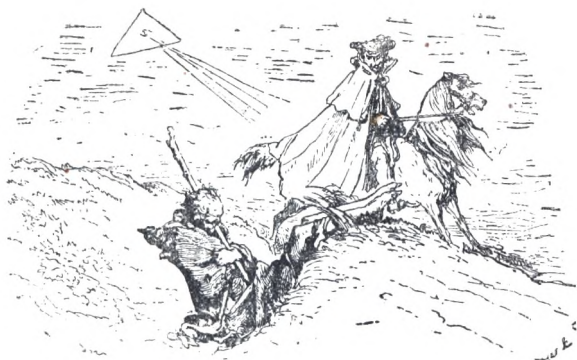
**БАРОНА
ФОН-МЮНХГАУЗЕНА
ДИВОВИЖНІ
МАНДРІВКИ ТА ПРИГОДИ
НА ВОДІ
Й НА СУШІ,
РОЗКАЗАНІ НИМ ЗА ЧАРКОЮ
В КОЛІ СВОЇХ ДРУЗІВ**

БАРОНА ФОН - МЮНХГАУЗЕНА ВЛАСНЕ ОПОВІДАННЯ

Я виїхав з дому в подорож до Росії серед зими, цілком правильно зміркувавши, що шляхи через північні області Німеччини, Польщу, Курляндію та Ліфляндію, — а вони, як розповідають усі мандрівники, чи не трудніші, ніж дорога до Храму Чеснот, — в цю пору року мають бути полагождені морозом і снігом, без особливих витрат з боку високошановних і дбайливих місцевих властей. Я їхав верхи: для порядного вершника, коли під ним добрий кінь, це найзручніший спосіб подорожувати. Тут принаймні ви не встрянете в *affaire d'honneur** з якимнебудь чемним німецьким поштмейстером, та й знемагаючий від спраги поштальйон не завозитиме вас до кожного шинку. На мені була занадто легка одежа, і чим більше я посувався на північний схід, тим більше давалось це взнаки.

Отож, можете уявити, як почував себе в цих суворих краях і під таку страшну негоду нещасний дідок, якого я здибав десь у Польщі. Бідолаха лежав на пустельній галявині, по якій

* «Справу честі», сварку з образою честі, поєдинок.

гуляв лютий північний вітер; тремтячий і безпомічний, він ледве мав чим прикрити голе тіло.

Я пожалів старого від щирого серця. Хоч у мене й самого душа замерзла в тілі, але я накинув на нього свій дорожний плащ. Тут раптом почувся голос з неба; в цілком незвичайних висловах похваляючи цей милосердний учинок, він гукнув мені: «Чорти б тебе забрали, синку, — це тобі не мине без заплати!»

Коли так, то й так! я рушив далі і їхав, аж поки мене застала ніч. Жодний вогник, ані звук не вказували на близькість селища. Глибокий сніг укривав всю околицю; я збився з дороги і заблудив.

Втомлений їздою, я, нарешті, зіз з коня і прив'язав його до якоїсь жердини, що стриміла

спід снігу. Взявши з собою для певності пістолети, я примостився недалеко від коня в снігу і задав такого хropaка, що розплющив очі, коли вже настав білий день. Але як же я здивувався, розгледівши, що лежу посеред села на церковному дворі! Свого коня я був відразу й не спостеріг, але скоро почув десь над головою його іржання. Тоді, глянувши вгору, я побачив, що він висить на флюгері дзвіниці. Тут я вмить догадався, що сталося. Очевидно, цієї ночі село зовсім занесло було снігом; раптом мороз пересівся; сніг почав розтавати, і я поволі спускався все нижче, а те, що я вночі прийняв за жердину, до якої прив'язав свого коня, було насправді хрестом або флюгером дзвіниці.

Недовго думавши, я взяв пістолет, перебив одним пострілом повід, вернув собі таким чином коня і поїхав далі.

Після цього все йшло гаразд, аж поки я добрався до Росії, де зимою не їздять верхи. Завжди керуючись відомою істиною: що край, то звичай, я придбав собі маленькі однокінні сани і в прекрасному настрої вирушив до Санкт-Петербурга.

Не пригадую зараз, в Естландії це було чи в Інгерманландії²; я проїжджав дрімучим лісом, коли раптом побачив, що за мною женеться здо-

ровенний вовк, якому лютий зимовий голод надавав незвичайної сили. Він скоро нагнав мене; здавалось, мені не було вже ніякого виходу. Машинально я кинувся ниць у сани, з одною надією, що кінь якось порятує нас обох. І тут сталось те, що я передчував, але чого не смів сподіватися. Вовк ні трохи не поцікавився моїм жилавим тілом, що було для нього занадто мізерною поживою, але, перестрибнувши через мене, він люто накинувся на коня і, клацнувши щелепами, в одну мить відкусив весь зад бідолашної тварини, яка від страху й болю помчала вперед ще швидше. Врятувавшись таким чином від загибелі, я нишком підвів голову і з жахом побачив, що вовк все глибше вгризається в мого коня. Але, поки він зай-

мався цим приємним ділом, я вибрав хвилинку і з усієї сили оперішив його бато́гом по шкурі. Цей несподіваний напад нагнав йому доброго страху, тим більше, що в цей час він уже до половини заліз у свій футляр; він рвонувся щосили вперед, кінський труп лишився на місці, і що ж!—дивлюсь, а мій вовк опинився в упряжці. Я, з свого боку, хльостав його бато́гом без усякого жалю, і так, скачучи повним галопом, ми щасливо прибули до Санкт-Петербурга, всупереч обопільному сподіванню і на великий подив прохожим.

Не хочу, мої панове, докучати вам пустою розмовою, описуючи порядки цієї пишної російської столиці, мистецтва, науки та інші її особливості; ще того менше збираюсь оповідати вам про всякі інтриги й забавні пригоди вищого товариства, де, за споконвічним звичаєм, порядна господиня зустрічає кожного гостя чаркою горілки і добрим поцілунком. Зате я хочу спинити вашу увагу на речах значніших і благородніших: це насамперед коні й собаки, до яких я завжди мав велику прихильність; потім — лиси, вовки, ведмеді і всяка дичина, що її водиться в Росії більше, ніж у будьякій іншій країні; нарешті, веселі розваги, рицарські діла і славні подвиги, які більше личать доброму дворянинові, ніж уривки протух-

лої греки й латини або всякі парфуми, цяцьки й викрутаси французьких дотепників і джигунів.

Поки мене зарахували в армію, минув деякий час; отже, протягом кількох місяців я мав повну можливість марнувати своє дозвілля й гроші найблагороднішим у світі, істинно дворянським способом. Не одну ніч провів я за грою, а ще більше — за веселим столом, під дзенькіт повних бокалів. У цій холодній країні, та ще й при певних схильностях росіян, пляшка доброго вина посідає в громадських розвагах далеко почесніше місце, ніж у нашій тверезій Німеччині³, і я зустрічав тут чимало людей, яких можна було вважати справжніми майстрами, віртуозами благородної пияцької науки. Але всі вони були чисті нездари проти одного сивобородого, міднопикого генерала, що обідав в одному домі з нами. Колись у бою з турками цьому старому добродію відтяли шаблею всю верхню половину черепа, і тому, коли в нашому товаристві з'являлась нова людина, він з великою чемністю перепрошав її за те, що мусять за столом сидіти в капелюші; так от, цей добродій вихиляв, бувало, під час обіду кілька графинчиків горілки, а тоді, як до обставин, або завершав усе це пляшкою араку, або повторював да саро * всю історію. Та головне, що

* З початку. Музичний термін.

після такої порції ніколи не видно було, щоб він сп'янів. Не вірите? Прощаю вам, мої панове; я й сам не міг цього зрозуміти. Я довго не знав, чим це пояснити, поки не знайшов

ключа до цієї загадки цілком випадково. Сидячи за столом, генерал звичайно підіймав час від часу свій капелюш. Я не раз це помічав, але не надавав ніякого значення. Природна річ, що від такого пиття йому було душно; не менш природно, що він освіжав свою голову. Та якось я помітив, що разом з капелюшем генерал підіймає прикріплену до нього срібну пластинку, яка заміняла йому покришку черепа, і в цю мить усі випари спожитого ним алкоголю легкою хмаркою злітали під стелю. Таким чином, таємниця розкрилась. Я розказав про це кільком добрим друзям і взявся в той же вечір потвердити правильність мого спостереження наочним експериментом. Підійшовши ззаду до генерала з люлькою в руках, я взяв клаптик паперу і в ту хвилину, коли він, освіжившись, надівав уже капелюш, підпалив випущений ним спиртовий дух. Тут ми побачили нову й чудову картину. В одну мить я обернув хмарний стовп над головою нашого героя в стовп огневий, а та частина випарів, що затрималась на його капелюші, утворила прекрасний блакитний ореол, розкішніший, ніж був колись круг голови найбільшого святого. Генерал, звичайно, не міг не помітити цього експерименту, але він не тільки не розгнівався, а навіть і далі не раз дозволяв нам повто-

рювати цю спробу, яка надавала йому такого величного вигляду.

Обминаю багато інших веселих подій, що траплялись у нас при подібних обставинах; краще розкажу вам кілька мисливських історій, далеко, на мою думку, цікавіших і повчальніших. Нема чого говорити вам, мої панове, що я переважно водив компанію з порядними людьми, які мали добрий смак до мисливської забави і відповідно устатковані маєтки. Різноманітні враження і виняткове щастя, що супроводило мене в кожній мисливській пригоді, і досі навівають мені найприємніші спогади.

Одного ранку я побачив з вікна своєї спальні, що сусідній великий ставок аж кишить дикими качками. Я вмить схопив з кутка рушницю, помчав сходами вниз, і при тому так поспішно, що з усього розгону грякнувся лицем об одвірок. Іскри посипались мені з очей; але це ні на мить мене не спинило. Я підбіг на постріл до дичини; але тількищо я націлився, коли раптом, на превелику собі досаду, побачив, що від недавнього удару відскочив навіть кремінь з моєї рушниці. Що його робити? адже гаятись ніколи. На щастя, я згадав, що було зараз з моїми очима. Отже, я зводжу курок, добре націлююсь і стискаю кулака проти одного з своїх очей. Від здорovenного стусана знову

похетили іскри; розлігся постріл, і я поклав на місці п'ять пар качок, чотири пірникози та дві лисуhi. Вміння не розгубитись — ось що потрібне для мужніх вчинків! Воно часто рятує солдатів і моряків; але й мисливець раз - у - раз завдячує йому свою удачу.

Так, під час одного з моїх полювань я забрів на берег озера, на якому плавало кілька десятків диких качок. На жаль, вони держались надто далеко одна від одної, а у мене в рушниці лишався останній заряд. Тим часом дичина була мені дуже потрібна, бо я саме збирався запросити до себе велику компанію добрих приятелів і знайомих.

Тут я згадав, що в моєму ягдташі залишився від узятої з дому провізії шматочок сала. Я взяв досить довгу шворку, на якій водив собаку, розсукав її, від чого вона разів у чотири подовшала, і прив'язав до неї сало. Потім я сховався в прибережному очереті, закинув свою принаду і з великою приємністю побачив, що найближча з качок хутко підпливла до неї і проковтнула. За першою качкою до принади кинулись інші, а через те, що слизьке сало ту ж мить виходило неперетравленим з другого кінця, качки хапали його одна за одною. Коротко кажучи, принада побувала в шлунках усіх качок, і всі вони, як намісто, нанизались на мій шнур.

Я любенько витяг їх на берег, разів із шість обмотався шворкою і рушив додому.

Іти було далеченько. Моя ноша була така важка, що я вже й не тішився багатою здобиччю. Але тут сталась дивовижна подія, яка спочатку дуже мене збентежила. Качки були ще живі; опам'ятавшись, вони щосили залопотіли крилами і потягли мене в повітря. Отут би вже кожен розгубився в моєму становищі! Але я, навпаки, скористався ним і, наставивши замість руля поли свого камзола, полетів просто додому. Коли я добрався до свого житла; передо мною стало питання, як без шкоди для себе спуститись на землю; тоді я став по черзі відкручувати качкам голови і таким способом поволі й полегеньку спустився через комин у кухню, прямо в піч, де в цей час, на моє щастя, ще не розкладали вогню. Можна собі уявити здивування і переляк мого кухаря.

Подібний випадок я мав якось із табунцем куріпок. Я вийшов з дому, щоб обстріляти нову рушницю, і витратив уже весь дріб, коли несподівано спід моїх ніг злетіла ціла зграйка куріпок. З великого бажання добути кількох на вечерю мені спала в голову щаслива вигадка; запевняю вас, панове, що ви теж у скруті могли б скористатись нею. Простеживши, де спустились куріпки, я швиденько зарядив рушницю, а замість

дробу загнав у дуло шомпол, попереду трошки загостривши його. Потім, підкравшись до табуна, я вистрілив у нього саме на зльоті і мав приємність бачити, як мій шомпол упав на землю з семіркою нанизаних на нього куріпок, які, мабуть, дуже здивувались, так несподівано опинившись на рожні. Недурно говориться, що в цьому світі чоловік скрізь повинен собі дати раду.

Іншого разу, в одному славетному російському лісі, я натрапив на чудового чорнобурого лиса. Мені дуже не хотілось псувати кулею його коштовне хутро. Добродій лис стояв під деревом. Я миттю витяг з дула кулю, заклам натовість здоровий цвях, вистрілив і так добре влучив у лиса, що пришпилив йому хвіст до дерева. Тоді я спокійно підійшов, добув мисливський ніж і розсік йому навхрест шкіру на морді, а потім, взявши гарапника, так оперезав його, що лис моментально вискочив з свого пишного хутра. Варт було подивитись на це чудо.

Часто випадок і щастя виправляють наші помилки. Так, незабаром після описаної пригоди я зустрів у дрімучому лісі мале вепрення і стару веприцю, що бігла слідом за ним. Я вистрілив, але схибив. Одначе, вепрення кинулось бігти само, а веприця лишилась на місці, мов укопана. Роздивившись ближче, я пересвідчився, що веприця

4 Joviet 86

була сліпа і, очевидно, ходила по лісу, тримаючись за хвостик свого маляти, яке з синовнього обов'язку служило їй поводитирем.

Моя куля полетіла між ними і перебила цей повідок. Один кінець його веприця все ще тримала в зубах; але поводитир не тягнув її за собою, і вона спинилась. Отже, я взявся за другий кінець і без усяких зусиль і опору довів безпомічну тварину додому.

Ці дикі веприці бувають часто страшні; але вепри ще лютіші й небезпечніші. Колись я в лісі наскочив на вепря при таких обставинах, що не мав ніякої змоги оборонитись від нього. Наставивши ікла, лютий звір налетів на мене, як буря; я ледве встиг схватись за найближчим деревом. Але зате його ікла міцно засіли в дереві. «Ха-ха!—подумав я,—ось коли ти попався». Я вмить взяв камінь, почав бити ним з усієї сили і так загнав ікла в дерево, що вепр не міг поворухнутись. Він мусив потерпіти, поки я збігав у сусіднє село по воза, щоб, зв'язавши, живим і цілим привезти його додому.

Ви, безперечно, чули, панове, про святого Губерта⁴, охоронця всіх мисливців і стрільців; так само чули ви й про чудового оленя з святим хрестом поміж рогами, якого зустрів у лісі блаженний отець. Пам'ять цього святого я цілий вік шаную в добрій компанії, за веселим сто-

лом, а його оленя бачив стільки тисяч разів— і на церковних образах, і на гаптованих гербах рицарів стрілецького ордену, що, кінець-кінцем, клянусь честю бравого мисливця, не можу сказати, чи водились такі олені колись, за давніх часів, чи, може, існують і нині. Натомість дозвольте мені розказати те, що я бачив на власні очі. Одного разу, розстрілявши всі заряди, я несподівано побачив у лісі найчудовнішого в світі оленя. Він так спокійно дивився мені в очі, наче знав, що моя ладівниця порожня. Ту ж мить я заряджаю рушницю самим порохом і додаю до нього жменю вишневих кісточок, поперед обчистивши їх, скільки можна було за поспіхом. Весь цей заряд я всадив йому прямо в лоба, між роги. Постріл оглушив його,—він захитався, але втік. Через рік чи два я був на полюванні в тому самому лісі; дивлюся—виходить чудовний олень з цілим вишневим деревцем між рогами, футів, може, з десять заввишки. Мені відразу спала на думку колишня пригода; я визнав оленя своєю законною здобиччю і забив його одним пострілом, добувши собі, отже, і печеню і десерт до неї. Деревце так і рясніло плодами, і таких смачних вишень я ніколи в житті ще не їв. Хто може ручитись, що якийсь святий, якийсь опанований мисливським зав'язанням абат чи єпископ не міг таким самим спо-

собом всадити хреста межи роги оленю святого Губерта? Адже, ці добродії здавна славилися тим, що дуже старанно насаджували скрізь хрести й роги і роблять це аж до сьогодні. А при нужді, коли, як говориться, або пан або пропав, всякий порядний мисливець схопитися за казнащо і зробити абищо заради доброї здобичі. Я сам не раз і не два бував у такій скруті.

Що ви скажете, наприклад, про таку okazію? Колись у Польщі в лісі мені почало невисистачати ні денного світла, ні пороху. Я пішов додому, коли бачу—просто на мене суне, роззявивши пащу, здоровенний ведмідь. Даремно шукав я по всіх кишнях куль або пороху. Я знайшов тільки два кремені до рушниці, які мисливці носять звичайно про запас. Один з цих кременів я пожбурихав що було сили в пащу Бурмилові, прямо в глотку. Ведмедеві це не сподобалось; він повернувся наліво кругом, а я послав йому другий кремень у задні ворота. Все закінчилось чудесно. Кремень не тільки влетів усередину, але там так зіткнувся з першим, що висіклась іскра, і ведмедя з жахливим громом розірвало на шматки. Не дурно кажуть, що добре спрямований удар *a posteriori*⁵, особливо після доброго *a priori*, висадив у повітря багатьох учених філософів з їх ведмежим норовом. Але, врятувавши на цей раз шкуру, не хотів би я повто-

рити цю штучку або зустрітися з ведмедем без іншої зброї.

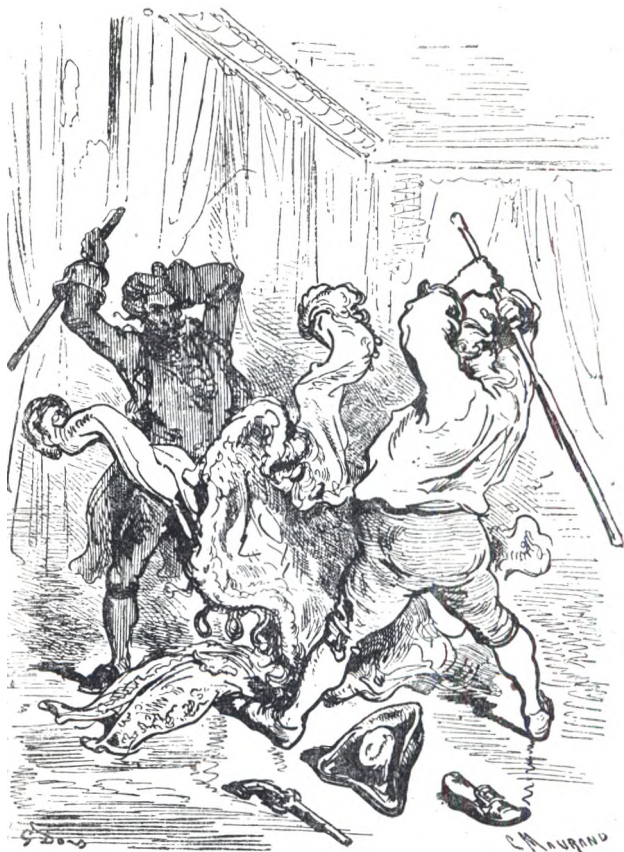
Проте, справді, мабуть, таке моє вже щастя, що найлютіші і найнебезпечніші звірі попадалися мені саме тоді, коли я не міг дати їм відсічі; вони мов чуттям догадувались про мою безборонність. Одного разу я тількищо відгвинтив з рушниці креміль, щоб наточити, коли раптом на мене з ревом поліз страховидний ведмідь. Я тільки встиг здертись швиденько на дерево, шукаючи там захисту. Але, на мою біду, я упустив при цьому ніж, яким щойно майстрував, а без нього пригвинтити креміль було не легко. Ведмідь стояв під деревом і я кожному мить чекав, що він з'явиться до мене. Викресувати іскру з очей, як зробив я колись, мені не хотілось; не кажучи про інші невігоди цього способу, кожний експеримент завдавав мені такого болю, що око щеміло й досі. З палкою жадобою поглядав я на свій ніж, який стримів якраз підо мною в снігу: але палкі погляди не могли тут ні на волос допомогти справі. Нарешті мені прийшла в голову винятково щаслива думка. Я направив додолу струмінь тієї рідини, великі запаси якої завжди бувають при страшному переляку, і так влучно, що попав саме в ручку ножа. Надворі стояв лютий мороз, і рідина відразу застигла, а через кілька хвилин на ножі намерз

уже височенький стовпчик, до нижніх гілок мого дерева. Тоді я схопився за цю хитро доточену ручку і без труднощів, але з великою обережністю витяг свій ніж нагору. Ледве привинтив я креміль, коли й пан Бурмило лізе до мене. «Оце так, — подумав я, — треба справді ведмежої мудрості, щоб вибрати таку слушну хвилину» — і привітав бурого таким добрим гостинцем, що він навіки забув лазити по деревах.

Іншим разом так само несподівано наскочив на мене здоровенний вовк. Мені не лишилось нічого іншого, як тільки інстинктивно ткнути йому кулак у роззявлену пащу; борючись за своє життя, я залазив рукою все глибше і глибше, аж поки застромив її до плеча. Що ж було робити далі? Не можу сказати, щоб я почував себе дуже добре в цьому безпорадному становищі. Подумайте тільки, віч-на-віч із вовком! Ми підморгували один до одного, але зовсім не з приємністю. Коли б я витяг з пащі руку, звір негайно кинувся б на мене; це можна було прочитати в його горящих очах. Коротко кажучи, я схопив його за нутрі, вивернув шкурою всередину, як рукавичку, кинув на землю і так і лишив його.

Але мені щось не схотілося повторити цю штуківину з скаженою собакою, яка наскочила на мене в тісному завулочку Санкт-Петербурга. «Тікай, скільки в тебе сили!»—сказав я собі. Щоб додати ходу, я скинув шубу і швидко пустився додому. Потім я наказав слугам підібрати шубу і повісити її в гардероб разом з іншою одежею. Але на другий день я дуже перелякався крику мого Йоганна: «О боже! пане бароне, ваша шуба сказалась!» Я біжу щодуху вниз і знаходжу всю мою одежу розкиданою й пошматованою. Хлопчина мав рацію: шуба справді

сказилась. Я прибіг саме в той момент, коли вона напала на мій чудовий новий парадний одяг і безжалісно тріпала й тягала його по всій кімнаті.

Тільки не раз вдаривши палицею, нам пощастило вгамувати забіяку, після чого в домі настав, нарешті, спокій.

В усіх цих пригодах, мої панове, з яких, не зважаючи на великі небезпеки, я завжди виходив живим і цілим, мене завжди визволяв щасливий випадок, який я схилив собі на користь відвагою і вмінням не розгубитись. Кожен знає, що все це, разом узяте, робить з людини доброго мисливця, моряка й солдата. Але нічого не вартий той необачний мисливець, адмірал або генерал, що покладається тільки на випадок та на щастя, не турбуючись ні про належне вміння, ні про потрібне для успіху знаряддя. Мені ніяк не можна цього закинути; я завжди славився і добірними кіньми, собаками та зброєю і майстерним поводженням з ними, і саме через це надовго лишив по собі добру пам'ять у лісах, на луках і ланах. Отже, я не збираюсь докучати вам балачками про свою конюшню, псарню і збройницю, як звичайно роблять дворянчики, закохані в своїх конях та хортах; але дві з моїх собак так добре служили мені, що я ніколи їх не забуду і при цій нагоді теж мушу спом'янути. Одна з них була

лягава сука, така невтомна, така пильна, така обачна, що кожен, хто її бачив, заздирив мені. Я міг бродити з нею день і ніч: коли надворі темніло, я чіпляв їй на хвіст ліхтаря і полював з таким самим або навіть з більшим успіхом, ніж серед білого дня.

Одного разу (це було незабаром після мого одруження) моя дружина схотіла поїхати на полювання. Я їхав попереду, виглядаючи дичину, і скоро моя собака зробила стійку перед цілим табунцем з кілька сот куріпок. Я став чекати дружину, що їхала за мною в супроводі лейтенанта мого полку і грума; але їх ніде не було ні видно, ні чути. Нарешті, я стривожився, повернув коня назад; десь на половині дороги раптом чую жалісний стогін. Стогне, здається, близько, а кругом не видно ні живої душі.

Я зііз з коня, приклав вухо до землі і тут не тільки розслухав, що стогін чується знизу, але й ясно пізнав голоси дружини, лейтенанта і грума. В той же час я побачив поблизу отвір вугільної шахти і, на жаль, не міг уже сумніватись, що бідолашна моя дружина з супутниками провалилась у цю шахту. Я помчав кар'єром до найближчого села, щоб привести звідти шахтарів, які після довгої, тяжкої праці—бо шахта мала дев'яносто сажнів глибини—витягли потерпілих на поверхню.

Спочатку вони витягли грума, потім його коня, потім лейтенанта, потім його коня, потім мою дружину і, нарешті, її турецького клепера. Найдивнішим в усій історії було те, що, за винятком невеличких синців, ні люди, ні коні не зазнали при цьому жахливому падінні ніякої шкоди; але тим більше вони потерпіли від невимовного переляку. Як ви легко можете собі уявити, про полювання годі вже було й думати; і оскільки ви, смію гадати, під час цього оповідання забули про мою собаку, остільки ж цілком простіть, що забув про неї і я.

Другого ранку я мусив виїхати з дому в службових справах і вернувся тільки через два тижні. Я вже був дома кілька годин, як раптом згадав про Діанку. Ніхто в домі не турбувався за неї; вся прислуга думала, що вона зі мною; але її, на моє велике горе, не було ніде. Нарешті, мені спало в голову: а що як моя Діанка досі стоїть на стійці? З тривогою і надією поспішаю я туди, і що ж? — на мою несказанну радість бачу, що собака стоїть на тому самому місці, де я покинув її півмісяця тому. «Піль!» — крикнув я; в ту ж мить вона кинулась вперед, і я забив одним пострілом двадцять п'ять куріпок. Але нещасна тварина ледве змогла підповзти до мене, так вона зголодніла й знесилася. Щоб приставити її додому, мені

довелось взяти її на коня, і ви легко зрозумієте, з якою охотою я зробив це. Завдяки гарному доглядові, вона поправилась за кілька днів і через кілька тижнів допомогла мені розв'язати загадку, яка без неї лишилася б, мабуть, нерозгаданою довіку.

Цілих два дні полював я на одного зайця; сотні разів моя собака виводила його на мене, але заєць ніяк не наближався на постріл. Переживши багато незвичайних пригод, я ніколи не вірив у чари, але тут уже переставав довіряти своїм п'яти чуттям. Нарешті, заєць вийшов на мене так близько, що я пострілом забив його. Він упав, і що ж, по-вашому, виявилось? Мій заєць мав чотири лапи під черевом, а чотири на спині. Коли спідні лапи втомлювались, він, як добрий пловець, перевертався на спину і пускався вперед ще швидше. Ні разу потім мені не доводилось бачити зайця такої породи, та й цього я ніколи не побачив би, коли б не така надзвичайна досконалість моєї собаки. Вона настільки перевершувала все со-

баче плем'я, що я, не задумавшись, назвав би її просто єдиною в своєму роді, коли б не мав у свій час левретку, яка відборювала в неї цю честь. Ця собачка відзначалась не так статтями, як надзвичайною жвавістю. Коли б ви її бачили, панове, то напевно не знайшли б нічого дивного в тому, що я так любив її і так часто брав на полювання. Вона в мене на службі бігала так прудко, так часто і так довго, що, нарешті, її ноги стерлись аж до самого черева, так що під старість вона могла служити вже тільки за таксу — і, треба сказати, виконувала цю роль ще багато років.

Бувши ще левреткою — до речі нагадаю, що це була сука, — вона вигнала якось на мене зайця, що здався мені незвичайно гладким. Мені доводилось шкодувати бідну суку, бо вона саме щенна, а силкувалась бігти, як звичайно. Скачучи верхи, я далеко відстав від неї. Раптом мені почулось дзявкання начебто цілої зграї собак, але таке ніжне й тихе, що я просто не знав, що подумати. Підскакавши ближче, я побачив небесне диво. Зайчиха розродилась на бігу, а моя собака теж ошенилась, і одна виродила точнісінько стільки зайчат, скільки друга щенят. Керуючись природним інстинктом, ті пустились навітки, а ті не тільки погнали, але й загнали їх. Отак я закінчив полювання

з шістьма зайцями і собаками; а починав я його з однією - однісінькою.

Я згадую цю дивну собаку з такою ж приємністю, як одного незрівнянного литовського коня, що не коштував мені ані шеляга. Завдяки щасливому випадкові я, на мою ще більшу славу, дістав zarazом можливість показати свою майстерну їзду. Колись я гостював у Литві, в розкішному маєтку графа Пржобовського і саме сидів з дамами за чайним столом, а інші чоловіки вийшли в цей час на подвір'я подивитись молодого чистокровного скакуна, щойно приведеного з кінського заводу. Раптом ми почули на дворі галас.

Я поспішив сходами вниз і побачив такого дикого і невгамованого скакуна, що ніхто не зважився не тільки сісти, але й підступитись до нього. Найкращі їзди стояли віддалік, розгубившись до краю. На всіх обличчях видно було страх і тривогу за мене, коли я одним стрибком опинився на коні і не тільки приголомшив його своєю раптовістю, але й примусив, застосувавши все своє вміння, до цілковитого послуху. Бажаючи краще показати це дамам і не турбувати їх для цього, я стрибнув конем просто в розчинене вікно чайної кімнати. Тут я проїхався перед ними ходою, потім ристю, потім галопом і, нарешті, зіскочивши

на чайний стіл, з великим блиском показав у мініатюрі всі еволюції вищої їздецької школи, якими дами дуже любувались. Мій коник поводився так гідно подиву, що не зачепив жодної чашки на столі. Цим я здобув таку прихильність дам і самого графа, що він, з своєю звичайною чемністю, просив мене прийняти цього коня в дарунок і доскакати на ньому до перемог і завоювань у поході проти турків⁶, який незабаром мав розпочатися під командуванням графа Мініха.

Ледве чи можна було зробити мені кращий подарунок; особливо це пророчило мені багато щастя в поході, який був моїм бойовим хрещенням. Такий слухняний, такий гарячий і такий безстрашний кінь — ягнятко і Буцефал⁷ в той же час — що хвилини нагадував мені про обов'язок бравого солдата і про славні подвиги юнака Олександра.

Скільки я розумів, ми виступали на турків, між іншим, для того, щоб відновити славу російської зброї, яка трошки захиталась нещасливої прутської кампанії царя Петра⁸. В цілому ряді тяжких, але славних боїв, під командуванням згаданого мною великого полководця, ми успішно виконали це завдання.

Скромність не дозволяє рядовим офіцерам розповідати про свої подвиги. Воєнна слава ді-

стається звичайно, незалежно від їх заслуг, полководцям або — що зовсім уже несправедливо — королям і королевам, які нюхають порох тільки на стрільбах, поле бою спостерігають на маневрах, а військо в бойовому порядку — на оглядах та парадах.

Отже, я не збираюсь приписувати собі честь наших більших операцій проти ворога. Всі ми виконували свій обов'язок; а для патріота, для солдата, тобто для справжнього чоловіка, це — слово величезного обсягу, змісту й значення, і нікчемна юрба пустих балакунів даремно силкується принизити його. В цій кампанії я командував гусарським корпусом і побував з ним у багатьох ділах, де все залежало від моєї відваги й розуму. Дозволю собі думати, що успіх цих молодецьких наїздів я можу приписувати тільки собі та своїм бравим гусарам, яких я не раз водив назустріч славним перемогам.

Коли ми загнали турків в Очаков, наш авангард одного разу попав у добру перетруску. Мій гарячий литовець ледве не заніс мене просто чортам на кухню. Я вискочив далеко вперед, коли раптом побачив, що на мене посувається в хмарі пилу ворожий загін; за цією заслоною я не міг ні оцінити ворожих сил, ні розвідати їх намірів. Ніщо, звісно, не перешкоджало мені замаскуватись такою ж хмарою, —

це звичайний воєнний маневр; але ворожих сил я таким способом не розвідав би; та й взагалі не для того я опинився на чолі всього війська. Отже, я послав своїх розвідників на обидва фланги турків; з мого наказу вони зняли там страшенну куряву. Сам же я рушив прямо на ворога, щоб розглядіти його зблизька. Це мені вдалось. Ворог стояв і бився, поки з переляку перед моїми розвідниками почав безладно відступати. Тут і мені настала пора вдарити на ворога. Ми розсіяли його остаточно, розбили на голову і добрим наскоком не тільки загнали в фортецю, але й зовсім вигнали з неї, завдавши величезної втрати.

Мій жвавий литовець замчав мене при цьому далеко вперед; коли я побачив, що турки тікають з фортеці через протилежну браму, я вирішив спинитися на базарному майдані і сурмити збір. Я спинився, але, уявіть собі, панове, моє здивування, коли не побачив ніде ні сурмача, ні взагалі живої душі з моїх гусарів. «Що вони, скачуть іншими вулицями? — подумав я. — Чи, може, з ними що скоїлось?»

А втім, вони, на мою думку, не могли бути далеко і мусили ось-ось догнати мене. Тим часом я направив задиханого коня до колодязя на майдані. Він пив з такою жадобою і так довго, що, здавалось, не скінчить ніколи. Але

все йшло цілком природно. Та коли я обернувся назад, виглядаючи своїх гусарів, що ж я побачив, панове, як ви гадаєте? Весь зад мого коня, крижі й стегна, був начисто відрубаний. Випита вода ту ж мить виливалась у нього ззаду, не даючи бідолашній тварині ні проходу, ні полегшення.

Я абсолютно не розумів, коли і як це сталося, поки на майдан з зовсім іншого боку прискакав мій вістовий і серед потоку сердечних вітань і крутої лайки розповів, між іншим, таке. Коли, замішавшись в юрбу тікаючих ворогів, я вскочив у браму фортеці, хтось раптом спустив залізну заслону, яка начисто відтяла зад моєму коневі. Ця задня частина, невпинно брикаючись, спочатку вчинила жахливе спустошення серед турків, які, сліпі й глухі, перлись у браму, а потім переможно поскакала на сусідню левадку, де її, очевидно, можна було знайти й зараз. Ту ж мить я повернув назад, і передня половина коня блискавичним галопом примчала мене на вказану левадку. Я дуже зрадів, справді заставши тут другу половину, але ще дужче здивувався, коли побачив, що вона розважається тим приємним заняттям, яке наші *maîtres des plaisirs* * так незмінно радять усім безголовим суб'єктам.

* *Maître des plaisirs* — майстер утіх, знавець і наставник у насолодах (при королівському дворі).

Коротко кажучи, задня частина мого незрівнянного коня за цей короткий час зуміла зав'язати близькі стосунки з кобилами, що паслись на тій самій левадці, і серед утіх свого гарему забула всі пережиті біди. При цьому, звичайно, про голову ніхто й не подумав, і в результаті цих легковажних забав на світ з'явилися не лошата, а якісь безголові виродки.

Маючи такий явний доказ життєздатності обох половин мого коня, я наказав негайно привести коновала. Недовго думавши, він зшив обидві половини лавровими паростками, які були під руками. Шов добре загоївся, але тут сталося таке, що могло трапитися тільки з та-

ким славетним конем: паростки попускали коріння в його тілі і, розрісшись, окрили мене буйним листям, так що я і мій кінь роз'їжджали скрізь, увінчані почесними лаврами.

Побіжно згадаю ще про один, не дуже значний, але неприємний випадок, який трапився мені під час цього бою. Я так завзято, так довго й невтомно рубав ворогів, що моя рука, розходившись, не могла спинитись і тоді, коли турки давно накивали п'ятами. Щоб не посікти анізащо себе самого або своїх людей, я мусив вісім днів тримати руку в перев'язі, ніби вона в мене була напіводрубана.

Не всякий, панове, справився б з таким скакуном, як мій литовець; прослухайте ж з довір'ям ще кілька їздецьких і вершницьких пригод, які можуть здатись трохи надзвичайними. Ми обложили турецьке місто, — забув, яке саме, — і фельдмаршалові треба було добре розвідати, що робиться в фортеці. Пробратись туди через усі дозори, застави та укріплення було винятково важко, майже неможливо, та й не знаходилося такої певної людини, якій би можна було доручити цю відповідальну справу. Може, з занадто великого службового старання, я став коло однієї з більших гармат, яка в цей час обстрілювала фортецю, і вмить стрибнув на щойно вистрілене з гармати ядро, щоб на

ньому добратися до ворога. Проте, десь на півдорозі мене взяв сумнів. «Гм! — подумав я, — туди то, бароне, ти доберешся, а от звідти? І що тобі зроблять у фортеці? Тебе схоплять як шпигуна і повісять на першій шибениці. А я не хотів би так позбутися своєї честі». Після цього і подібних міркувань я одразу наваживсь, скористався тією щасливою обставиною, що за кілька ступнів від мене турецьке ядро летіло до нашого табору, швиденько перескочив на нього і вернувся до своїх, хоч і не здійснивши своїх намірів, а зате лишившись живим і цілим.

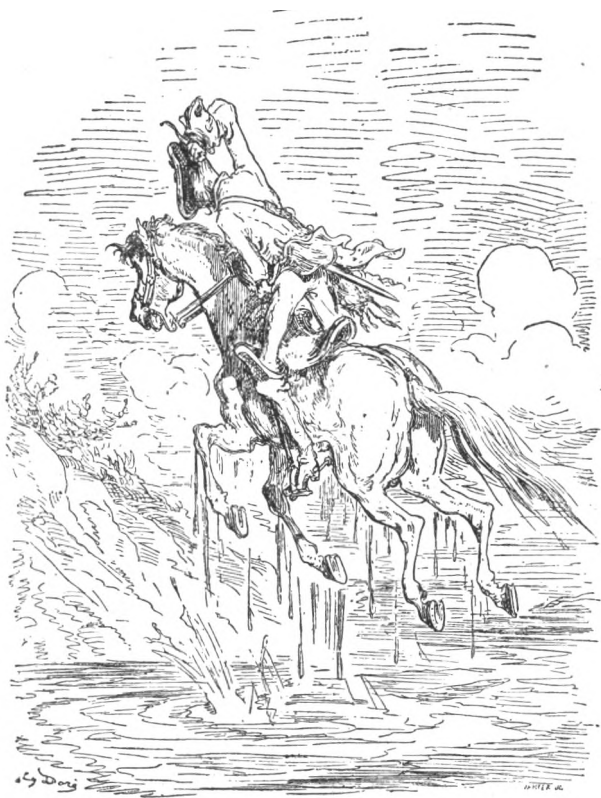
Який я був легкий і вправний у стрибанні, такий був і мій кінь. Ями та заголожі не за-

тримували мене; скрізь він скакав, наче по найкращій дорозі. Колись я гнався на ньому за зайцем, який кинувся навпростець на проїжджий шлях. В цей час шляхом їхала карета з двома прекрасними дамами і загородила мені дорогу. На щастя, вікна в кареті були спущені, і мій литовець так хутко і легко проскочив крізь них, що я ледве встиг зняти шляпу і перепросити дам за нескромність.

Другого разу я стрибнув через болото, яке мені спочатку не видалось таким широким, як я побачив на середині стрибка. Прямо з льоту я повернув коня назад, щоб узяти більший розгін. Але й за другим разом стрибок вийшов занадто короткий, і, трошки не досягнувши твердого ґрунту, я загруз у болото по саму шию. Тут би мені і пропасти, коли б я не витяг з болота своєю власною міцною рукою за власну косу і себе й коня, добре стиснувши його між колінами.

Не зважаючи на всю мою відвагу і розум, не зважаючи на силу, спритність й моторність мою і мого коня, не завжди мені щастило в боях з турками. Подоланий незліченим юрмищем ворогів, зазнав я навіть тяжкої долі полоненого. Так, а ще гірше було те, що, згідно з турецьким звичаєм, мене продали в неволю.

Повсякденна робота моя за часів цього при-

ниження була не стільки трудна і тяжка, скільки незвичайна і докучлива. Я служив коло султанових бджіл: зранку гнав їх на луки, цілий день стеріг на пасовищу, а на ніч знову заганняв у вулики. Якось увечері я недорахувався однієї бджоли, але зараз же помітив, що на неї напало двоє ведмедів і вже лагодяться розірвати її, щоб поласувати медом. Як на те, я не мав під рукою ніякої зброї, крім срібного топірця, який носили всі садівники і землероби султанові; не довго думаючи, я пожбував ним у розбишак, щоб їх налякати. Бідолашну бджолу я справді цим визволив, але, на жаль, занадто при цьому розмахнувся; топірець мій злетів геть-геть і летів усе далі й далі, аж поки впав на місяць. Як же добути його? Де я візьму таку довгу драбину?

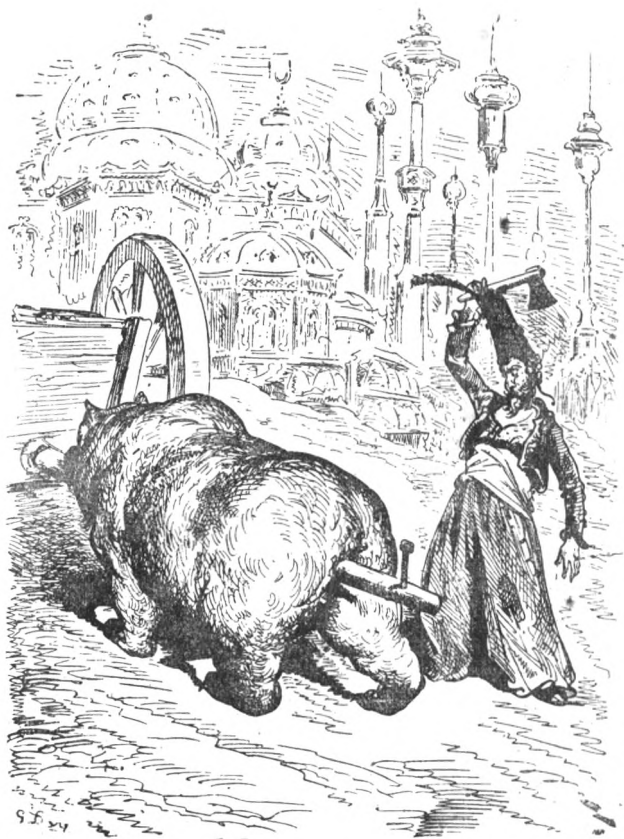
Тут я згадав, що турецькі боби ростуть дуже швидко і досягають дивовижної вишини. Я негайно посадив такий біб; він справді виріс і зачепився вусиком за один з ріжків місяця. Тоді я поліз угору і без всяких особливих пригод добрався до місяця. Дуже важка це була робота—знайти срібний топірець у такому місці, де все блищить, мов срібло. Але, кінець-кінцем, я таки відшукав його десь у купі солом'яної січки та висівок.

Я вже збирався лізти назад, аж дивлюсь! за

цей час сонце так посушило моє бобовиння, що спускатись по ньому годі й думати. Що його робити? Я сплів із січки якомога довшу мотузку, прив'язав до того самого ріжка і пустився вниз. Правою рукою я чіплявся за мотузку, а в лівій тримав топірець. Спустившись на певну відстань, я обрізав мотузку над головою, а знизу надточував — і таким чином через деякий час опинився далеченько від міста. Звичайно, мотузка моя від цих нав'язувань не міцнішала, але під ногами я вже добре бачив султанів палац.

Мені лишалось до землі всього кілька миль, як раптом мотузка порвалася, і я так брьохнув об рідну землю, що білий світ закрутився мені в очах. Вагою свого тіла, яке летіло з такої височини, я пробив у землі яму сажнів на дев'ять глибиною. Отямившись, нарешті, від цього падіння, я не знав, як вибратися з ями. Але в нужді чого не зробиш? Я заходився працювати нігтями, яких не стриг перед тим сорок років, і, викопавши ними щось на зразок східців, щасливо вибрався звідти.

Ставши після цієї небезпечної пригоди розумнішим, я придумав кращий спосіб позбутися ведмедів, які лазили до моїх бджіл. Я вимазав дишель воза медом і заліг на цілу ніч у засідку. Чого я сподівався, те й вийшло. Приваб-

лений медовим духом, до воза скоро підібрався здоровенний ведмідь і почав жадібно облизувати дишель з кінця, аж поки, пройшовши крізь глотку, шлунок і кишки, дишель вистромився у нього ззаду. Коли він таким способом настромив сам себе на рожен, я швиденько підскочив до нього, загнав у передній кінець дишля здоровенний кілок і, забравши необачного ласуна в полон, лишив його на рожні до ранку. Вранці султан, вийшовши на прогулянку, побачив цю незвичайну картину і реготався до нестями.

Незабаром після цієї події росіяни, нарешті, замирилися з турками, і я, в числі інших полонених, прибув до Санкт - Петербурга. Але тут я негайно подав у відставку і покинув Росію років сорок тому, під час державного перевороту, коли було заслано до Сибіру самого молодітнього імператора, його матір і батька, герцога брауншвейгського, фельдмаршала Мініха і багатьох інших⁹. По всій Європі стояла того року така люта зима, що навіть сонце схопило нежить, якого не може позбутись і до сьогодні. Тому на цей раз дорога далась мені незрівнянно трудніше, ніж кілька років тому, коли я їхав до Росії.

Свого литовця я мусив покинути в Туреччині, а тому їхав поштовими кіньми. Якось заїхали ми в лошину з урвистими стінами і високим

живоплотом по боках; я наказав поштальйонові дати сигнал, щоб не з'їхатись у цих суточках з зустрічним екіпажем. Хлопець негайно заходився з усієї сили дути в ріжок, але всі його зусилля були даремні. Він не видув з свого ріжка жодного звуку, що було справжньою загадкою і нещастям, бо незабаром ми зустрілися з якоюсь каретою і розминутися з нею не могли.

Але я не розгубився. Вискочивши з візка, я насамперед випряг коней. Потім підняв візок з чотирма колесами і всім вантажем собі на плечі і вистрибнув геть з лощини, перемахнувши і кручу і живопліт, принаймні футів дев'ять заввишки. З моєю важкою ношею це була не марниця. Потім я стрибнув знов у лощину, вже попереду чужої карети. Вернувшись до коней, я взяв їх під пахви, таким самим способом переніс до свого візка, наказав запрягати і щасливо добрався до поштової станції.

Забув. вам сказати, що один кінь, ще дуже гарячий і не старіший чотирьох років, ледве не наробив мені клопоту; під час мого другого стрибка через живопліт він почав з усієї сили брикатись. Але я відразу вгамував цього неслуха, засунувши його задні ноги в кишеню камзола. На станції ми вирішили добре відпочити після цієї пригоди. Поштальйон повісив свій ріжок на стіну, якраз біля печі, а я сів грітись до вогню.

Послухайте ж, мої панове, що тут вийшло! Раптом залунало: тара! тара! тра! тра! Всі ми повитріщали очі і зрозуміли, чому пошталійон не зміг дорогою дати сигнал. Звуки примерзли були до ріжка, а тепер, нагрівшись коло печі, один за одним полилися з нього—і при тому так дзвінко й чисто, що наш візниця з повним правом міг пишатись своєю грою. Справді, цей молодець не торкаючись до інструмента, довго розважав нас чудовими мелодіями. Ми прослухали пруський марш, «Без вина і без любки», «Дивлюсь я на личко біде», «Вчора дядько Міхель приходив» і так далі, і навіть вечірню пісню: «Сплять гори й ліси». Згаданою піснею закінчилась, нарешті, ця забавна музика, а разом з тим і мої пригоди в Росії.

Деякі мандрівники часом дозволяють собі перебільшення, яким, правду кажучи, трудно повірити. Не дивно, що взагалі читачі або слухачі трошки схильні до недовір'я. Отже, коли хтось із нашої компанії сумнівається в правдивості розказаного, я можу тільки від душі пожаліти його і ласкаво прошу покинути нас перед тим, як я почну розповідати свої морські пригоди, такі самі правдиві, але ще дивовижніші.

БАРОНА ФОН - МЮНХГАУЗЕНА МОРСЬКІ ПРИГОДИ

Перша морська пригода

Свою першу подорож, — задовго до поїздки в Росію, що про неї я вам зараз розповідав, — я зробив по морю.

Мандрівки були єдиною мрією мого серця ще тоді, коли, як казав мій дядечко, гусарський полковник, з неймовірно пишними чорними вусами, я змагався з гусячим родом, бо безбарвна порость на підборідді була у мене в той час чимсь середнім між пташиним пухом і чоловічою бородою.

Батько мій і сам провів значну частину своїх молодих років у мандрівках, і наша сім'я часто коротала зимові вечори, слухаючи його правдиві й неприкрашені оповідання про колишні пригоди. Отже, мої схильності мандрівника можна з однаковим правом вважати і природженими і прищепленими з дитинства. Досить сказати, що я хапався за всяку слушну й неслухну нагоду, щоб задовольнити свою непереможну жадобу побачити світ; я просив і грозився, — але все було даремно.

Тільки, бувало, батько починав трошечки піддаватись, як зараз же мати з тіткою виявляли ще запекліший опір, і я в одну мить втрачав

усе, що здобував відчайдушними атаками. Але якось сталося так, що приїхав до нас один материн родич. Я скоро став його улюбленцем: він часто говорив мені, що я моторний хлопчик, і хотів зробити все можливе, щоб задовольнити моє гаряче бажання. Його красномовність мала більшу дію, ніж моя; після багатьох заяв і заперечень, прохань і відмов справа, нарешті, була, на мою невимовну радість, вирішена так, що я поїду з ним у подорож на Цейлон, де вже багато років був губернатором його дядько.

Ми відпливли з Амстердама, маючи важливі доручення від голландського уряду. Подорож наша пройшла без особливих подій, коли не згадувати однієї страшної бурі. Але ця буря мала такі дивовижні наслідки, що я мушу сказати про неї кілька слів. Вона застала нас на якорі, коли ми, стоячи біля якогось острова, запасались дровами та водою, і шаліла з такою силою, що виривала з корінням величезні дерева неосяжної товщини й довжини і зносила їх високо вгору. Деякі з цих дерев важили по кілька сот центнерів, але знизу вони здавались нам малими пір'їнками, бо злітали надзвичайно високо — не менше як на п'ять миль над землею.

Проте, коли ураган затих, кожне дерево, впало сторч просто на своє місце і зараз же попускало знову коріння, так що ніде не лишилось жод-

ного сліду спустошення. Тільки найбільше з дерев було винятком. Коли раптова буря вирвала його з землі, місцевий селянин з жінкою якраз обривали з нього огірки; в тій частині світу цей чудовий овоч росте на дереві. Достойна пара під час своєї подорожі в повітрі поводи-лась не з меншим спокоєм, ніж Бланшарів баран¹⁰, але дерево через сторонню вагу переки-лося набік і, спускаючись, не потрапило на старе своє місце. Тут треба згадати, що під час бурі всі жителі цього острова, в тому числі і їх все милостивий кацик¹¹, покинули свої оселі, боячись загинути під руїнами; кацик вертався якраз своїм садом додому, коли з неба обруши-лось це велетенське дерево і, на щастя, зада-вило його на місці.

— На щастя?

Авжеж, на щастя; бо цей кацик, мої панове, був, даруйте на слові, огидний тиран, і всі жи-телі острова, навіть його фаворити й метреси, були найнещасніші в світі істоти. В коморах кацика гнили величезні запаси, а підвладне на-селення, у якого він видушував ці запаси, ги-нуло з голоду. Його острівна держава могла не боятись зовнішніх ворогів; але кацик забирав у військо всіх молодих хлопців. Орудуючи доб-рою палицею, він власноручно робив з них ге-роїв і продавав час від часу свою колекцію тому

з сусідніх володарів, хто більше за неї давав; таким способом він поповнював успадковані від батька мільйонні фонди черепашок все новими мільйонами. Нам розказали, що ця дивовижна схильність з'явилась у нього після подорожі на північ. Не зважаючи на весь свій патріотизм, ми не заперечували проти цього твердження, бо для цих остров'ян «подорож на північ»¹² означає в однаковій мірі і поїздки на Канарські острови і прогулянку в Гренландію, а точнішого пояснення ми, з багатьох причин, не добивались.

В подяку за славу послугу, яку згадане добре подружжя, мирно збираючи огірки, учинило своїй вітчизні, співгромадяни посадили його на звільнений трон.

Правда, ці добрі люди під час своєї подорожі в повітрі так наблизилась до могутнього денного світила, що затьмарився світ їх очей, а почасти й світоч розуму; а проте, вони так достохвально правили своїми підданцями, що, як довідався я згодом, ніхто не їв огірків, не проказавши при цьому: «Дай, боже, здоров'я нашому кадику!»

Полагодивши свій корабель, який чимало потерпів від бурі, і віддавши прощальний візит новому монархові з його дружиною, ми при погожому вітрі відпливли від острова і через шість тижнів щасливо прибули до Цейлона.

Через півмісяця після нашого приїзду стар-

ший син губернатора покликав мене з собою на полювання, на що я з охотою погодився. Мій друг був хлопець здоровий, міцний і звичаєний до спеки, а я через короткий час так втомився, що коли ми добрались до лісу, лишався десь далеко позаду.

Я збирався відпочити на березі бурхливого потоку, який ще здалека приваблював мою увагу, коли раптом почув за собою шелест. Я озирнувся і скам'янів, побачивши, що до мене наближався величезний лев і ясно виказував милостиве бажання поснідати моїм бідним тілом, навіть не питаючись згоди на це. Рушниця моя була заряджена заячим дробом. Для роздумувань я не мав ні часу, ні відповідного настрою. Отже, я вирішив стріляти в звіра, сподіваючись налякати його, а може, й поранити. Але з переляку я навіть не зачекав, щоб лев наблизився до мене на постріл; мій напад тільки роззлостив його, і він кинувся на мене з страшною люттю. Більше інстинктивно, ніж з свідомим наміром, я спробував зробити неможливе — втекти від нього. Повертаюсь і — ще й досі, коли згадаю, проймає всього морозом! — за кілька кроків від мене стоїть огидний крокодил, уже роззявивши пащу, щоб пожерти мене.

Уявіть собі, панове, весь жах мого становища! Позаду — лев, спереду — крокодил, ліворуч —

бурхливий потік, праворуч—прірва, де, як довідавсь я потім, водились надзвичайно отруйні змії.

Зовсім очманівши — в такому становищі міг би розгубитись і Геркулес! — я впав на землю. В моїй душі лишалось тільки жахливе чекання: чи опинюсь я в зубах або пазурях лева, чи в пащі крокодила. Минуло кілька секунд, і я раптом почув гучний, але незрозумілий шум. Нарешті я наважився підвести голову і озирнутись і— що б ви думали?—з невимовною радістю побачив, що розлючений лев, стрибнувши на мене в ту саму мить, як я впав на землю, пролетів надо мною і потрапив прямо в пащу крокодила. Його голова зав'язла в крокодиловій пащі, і обоє вони борсались з усієї сили, стараючись один від одного звільнитись.

Я зараз же підхопився з землі, добув свій мисливський ніж і одним ударом відтяв левові голову, так що тіло його впало мені до ніг. Потім прикладом рушниці я ще глибше загнав його голову в крокодилову глотку, і крокодил задихнувся.

Незабаром після цієї моєї перемоги над двома грізними ворогами повернувся мій товариш подивитись, чому я затримався.

Після взаємних сердечних вітань ми виміряли крокодила; в ньому було рівно сорок паризьких футів і сім дюймів.

Коли ми розповіли губернаторові про цю не-

звичайну пригоду, він негайно вислав віз з кількома слугами і звелів приставити обох тварин йому додому. З лєвової шкури місцевий кушнір наробив мені кисетів; кілька штук я

роздав своїм цейлонським друзям, а решту, вернувшись до Голландії, підніс бургмістерській раді, що хотіла віддарувати мене тисячею дукатів, від яких я ледве відмовився.

З крокодилової шкіри зробили опудало, і тепер це одна з найбільших дивовиж амстердамського музею; сторож, показуючи музей відвідувачам, розповідає кожному з них цілу історію. Але при цьому він дозволяє собі всякі доповнення, від яких істина і правдоподібність дуже терплять. Так, наприклад, він звичайно розказує, що лев, проскочивши з розгону через усю крокодилову утробу, збирався вже дати драка через задні ворота, коли славнозвісний барон—так він мене називає—відтяв йому голову, а разом з головою і три фути крокодилового хвоста. А крокодил, провадить далі хлопчина, не лишився байдужим до такої втрати хвоста, обернувся до барона, вихопив у нього з рук мисливський ніж і проковтнув його з такою люттю, що ніж устро-^мився йому прямо в серце, і чудище вмить здохло.

Нема чого вам казати, мої панове, що безсоромність цього шахрая мені дуже неприємна. Його явна брехня—та ще в наш скептичний вік—може вселити людям, хто не знає мене, недовір'я до дійсних моїх подвигів; а це ж велика прикрість і образа для такого ридаря честі, як я.

В 1766 р. я від'їхав з Портсмута до Північної Америки на англійському військовому кораблі першого рангу, який мав на борту сто гармат і тисячу чотириста чоловік команди. Про свої пригоди в Англії я розкажу вам іншим разом; зараз згадаю мимохідь одну дрібницю, яка надзвичайно мені сподобалась. Я мав приємність бачити в Лондоні, як їхав король з великою пишністю до парламенту. Неймовірно дебелий кучер, поважно розсівшись на козлах парадної карети, гучно ляскав батоном і з великою майстерністю виписував при цьому в повітрі королівський вензель G. R*.

Щодо нашого плавання, то воно проходило без особливих пригод, поки ми не добрались приблизно миль за триста до гирла ріки св. Лаврентія. Тут наш корабель з страшною силою наскочив на якусь перепону. Спершу ми подумали, що це підводна скеля, але, закинувши лот на глибину в п'ятсот сажнів, побачили, що він не сягає дна. Найдивніше і найгірше було те, що при ударі ми втратили стерно, бушприт переломився надвоє, всі щогли покололись на скіпки; а дві з них повалились за борт. Один бідолаха-матрос, який у цей час зариф-

* Georgius Rex — король Георг 13.

ляв грот-марс, зірвався з верхньої реї і впав у море аж за три милі від корабля. Він урятував своє життя тільки тим, що, падаючи, вхопив за хвіст якогось птаха, що пролітав мимо нього; це дало йому можливість не тільки поволі спуститись на воду, але й плавати на спині птаха, або принаймні між шиєю і крилами, поки ми забрали його на борт.

Другим наслідком нещастя було те, що всіх, хто був у цей час на середній палубі, з величезною силою вдарило об перегородку. Цей удар вдавив мені голову аж у шлунок, і минуло кілька місяців, поки вона вернулась до свого природного становища. Приголомшені ударом, ми не встигли ще як слід отямитись, коли все з'ясувалося, бо з'явився величезний кит; він, очевидно, задрімав, гріючись на сонечку, а ми його потривожили. Чудище так було розлютоване цим, що збило нам хвостом фальшборт і частину кубрика, а потім учепилось зубами за найбільший якір, який висів на кормі, і тягло за собою наш корабель принаймні миль шістдесят,— миль по шість на годину.

Бог знає, куди б ми заїхали, але, на наше щастя, не витримав якірний канат; таким чином, ми позбулись і кита і разом з ним якоря. Коли через півроку ми повертались до Європи, то за кілька миль від цього місця знову поба-

чили того самого кита, але вже дохлого. Він мав завдовжки, без прибільшення, добрих півмилі. Звичайно, такого велетня ми не могли взяти на борт, а тому, виславши шлюпку і добре попрацювавши над ним, відрубали тільки голову і, на нашу велику радість, знайшли в лівій половині його пащі, в дуплі гнилого зуба, наш власний якір з уривком каната сажнів на сорок. Це була єдина цікава подія в нашій подорожі.

А втім, стривайте! Ледве не забув розповісти вам про одну неприємну пригоду. Коли ще кит, як я розказував, волочив нас за собою, в кораблі раптом зробилась пробоїна, і вода ринула в неї з такою силою, що, працюючи всіма помпами, ми не змогли б продержатись на поверхні і півгодини. На щастя, я відразу помітив це лихо. Це була чимала діра, — принаймні з фут в діаметрі. Я старався заткнути її так і сяк, але все було даремно. Нарешті, я врятував наш прекрасний корабель з численною командою найщасливішим в світі випадком. Я затулив діру найкоштовнішою частиною свого тіла, при чому навіть не скинув панталон; пробоїна була чимала, але я справився б і з далеко більшою. Це не повинно дивувати вас, мої панове, бо, треба вам сказати, що по обох лініях я походжу від голландських або, принаймні, вестфальських

предків¹⁴. Сидячи на цьому очку, я таки добре змерз, але справний корабельний тесляр скоро визволив мене з неприємного становища.

Третя морська пригода

Якось у Середземному морі я пережив страшну небезпеку. В погожий літній день я спокійно купався в спокійному морі поблизу Марселя, коли раптом побачив, що до мене, роззявивши величезну пащу, хутко пливе якась потворна риба. Гаятись було ніколи, але й утекти від неї я вже не міг. Недовго думаючи, я скулився, як тільки міг, притиснувши руки до тіла і підобгавши ноги. В такій позі я проскочив між щелепами потвори просто в шлунок. Тут я опинився, природна річ, у цілковитій пільмі, але зате в приємному теплі. Через деякий час я зміркував, що, сидячи в шлунку цього чудища, можна завдати йому великої неприємності і таким чином вибратись на волю. Темниця моя була досить простора; отже, я заходився з усієї сили стрибати по ній, бігати, танцювати й перекидатись і витівати всякі інші каверзи.

Але найбільше не сподобались моїй рибі швидкі рухи моїх ніг, коли я спробував виконати шотландський танок. Вона несамовито за-

ревла і, ставши диба, до половини вискочила з води. Але тут її помітила команда італійського торговельного корабля, що плив мимо, і через кілька хвилин загарпнула її. Коли її втягли на борт, я почув, що команда сперечається між собою про те, яким способом краще розчинити рибу, не втрачаючи жиру. Добре розуміючи італійську мову, я дуже стривожився, щоб вони ножами не зачепили й мене *rag sott'acqua**. Я вирішив держатись посередині шлунка, де знайшлось би ще досить місця для доброго десятка людей, бо думав, що вони починатимуть від краю. Але тривога моя скоро минула, бо вони почали з підчеревини. Ледве помітивши перший проблеск світла, я на все горло гукнув, що радий бачити таке приємне товариство і з його допомогою вибратись із цього становища.

Не можна описати здивування на обличчях усієї команди, коли з риб'ячого нутра озвався до них людський голос. Але вони здивувалися ще більше, коли побачили, що звідти вилазить абсолютно гола людина. Тут, мої панове, я розказав їм усю свою пригоду, як оце розказую вам, і можете собі уявити, як ця історія їх вразила.

За компанію.

Трошечки підкріпившись, я стрибнув у море, добре обмився, а потім поплив до своєї одежі, яку і знайшов цілісінькою на березі. Скільки міг гадати, я просидів у шлунку цієї потвори не менше як дві з половиною години.

Четверта морська пригода

Коли я ще був на турецькій службі, то часто, бувало, прогулювався на яхті по *Mare di Marmora**, звідки відкривається чудовий краєвид на весь Константинополь з сералем¹⁵ великого султана. Одного ранку, милуючись красою безхмарного неба, я помітив у повітрі якусь круглу пляму, завбільшки з більярдну кулю, а під нею ще одну, зовсім уже маленьку. Я взяв свою найкращу рушницю з довженням стволом, без якої, по можливості, не виходив з дому, зарядив її і вистрілив у круглу пляму, але не влучив. Я зарядив рушницю двома кулями і вистрілив іще раз,— знову мимо. Тільки третій постріл, чотирма чи п'ятьма кулями, пробив діру в кулі, і вона почала падати.

Уявіть же собі моє здивування, коли за кілька сажнів над яхтою показався чудовий позолочений візочок, причеплений до величезного ба-

* Мармуровому морю.

лона, більшого, ніж найбільший церковний купол. У візочку сидів чоловік, а коло нього лежала половина баранячої тушки, здавалося, смаженої. Опам'ятавшись від несподіванки, вся команда моєї яхти тісним колом обступила дивного гостя.

З кожної кишені цього чоловіка, що був, як виявилось, французом, висіло по парі золотих ланцюжків з брелоками, на яких були намальовані мініатюрні портрети великосвітських кавалерів і дам. До кожної петельки його камзола була пришпилена золота медаль, дукатів сто ціною, а на кожному пальці блищав коштовний перстень з брильєнтами. Бокові кишені були так набиті гаманцями з золотом, що він ледве міг стояти на ногах.— Боже мій,— подумав я,— мабуть, цей чоловік вчинив людству якісь особливі послуги, що високе панство, в наші дні дуже скупеньке, наділило його такими розкішними подарунками.

Але при всьому цьому наш гість почував себе після свого падіння так негарно, що ледве повертав язиком. Тільки через деякий час він отямився і розказав нам таке: «Хоч у мене немає досить ні розуму, ні знань, щоб вигадати цю небесну карету, але сміливості я маю більше всякого акробата і не раз уже злітав під небеса¹⁶. Днів сім чи вісім тому — бо в мене

змішались уже всі дні — я злетів у повітря з Корнуельського мису в Англії, взявши з собою барана, щоб показувати з ним різні фокуси перед багатотисячною юрбою глядачів. На мою біду, хвилин через десять вітер повернув в інший бік і замість Ексетера, де я думав спуститись, погнав мене до моря, над яким, очевидно, мене й носило аж досі на незмірній, як ви бачили, височині.

Добре, що я не розпочав ще фокусів із бараном; на третій день польоту я так зголоднів, що мусив його зарізати. В цей час місяць лишився вже далеко під мною, а ще через шістнадцять годин польоту я так наблизився до сонця, що геть попалив собі брови. Отже, оббілувавши цілого барана, я виставив його на те місце, де сонце мало найбільшу силу, інакше кажучи, куди не падала тінь від балона, і через три чверті години він засмажився пречудово. Смаженою бараниною я й підживлявся весь час».

Тут він замовк і, здається, став придивлятись до краєвиду. Коли я сказав, що перед нами сераль великого султана в Константинополі, він дуже здивувався, бо думав потрапити зовсім в інше місце. «Я літав так довго тому, — нарешті, сказав він, — що обірвалась шворка від клапана, який випускає горючий газ. Коли б

ви не влучили так щасливо в балон і не прорвали його, я мусив би, як Магомёт¹⁷, застряти між землею і небом аж до страшного суду».

Свій візок він подарував моєму бодманові, який у цей час стояв коло стерна. Рештки своєї печені він кинув у море. Щождо балона, то, на жаль, мій постріл так пошкодив його, що при падінні він розлетівся на дрібненькі клапті.

П'ята морська пригода

У нас, мої панове, є час, щоб розв'язати ще одну пляшку вина, а при цій нагоді я розкажу вам про незвичайну пригоду, яка трапилась мені за кілька місяців перед остаточним поверненням до Європи.

Турецький султан, якому представили мене римський, російський і французький посланники, доручив мені влаштувати в Каїрі одну вельми важливу справу, яка разом з тим повинна була назавжди лишатися таємницею.

Я вирушив з Константинополя сушею, з великою пишністю і в оточенні численного почету. В дорозі мені пощастило поповнити його кількома дуже корисними слугами. Ледве я від'їхав кілька миль від Константинополя, як побачив невеличкого на зріст, худорлявого чоловічка, який просто полем, не розбираючи до-

роги, біг кудись з надзвичайною швидкістю, хоч на кожній нозі у нього висіла свинцева гиля фунтів на п'ятдесят. Здивований цією картиною, я одликнув його і спитав: — Куди, куди це ти так поспішаєш, друже, і для чого ти почепив на ноги цей тягар? — «Півгодини тому, — відказав скороход, — я вибіг з Відня, де служив у однієї високої особи; сьогодні мене звільнили. Я прямую до Константинополя, щоб найнятись там. А гірі я почепив, щоб не так швидко бігти; це мені непотрібне зараз, бо *moderata durant**, як казав, бувало, мій покійний учитель». Цей Азаель¹⁸ припав мені до вподоби; я спитав, чи не став би він до мене на службу, і він згодився. Ми поїхали далі, минаючи різні міста і землі.

Недалечко від дороги лежав якийсь хлопчина, розкинувшись на зеленому моріжку, і, здавалось, міцно спав. Але це тільки здавалось. Він так пильно припав ухом до землі, наче підслухував, що діється в пеклі. — Що це ти слухаєш, друже? — «Та так собі, слухаю знічев'я, як трава росте». — І що ж, чуєш? — «А як же!» — Ну, то ставай до мене на службу, друже; хто знає, до чого доведеться прислухатись. — Хлопчина схопився на ноги і рушив за мною.

* Помірність довговічна.

Недалеко звідти стояв на горбочку мисливець з націленою рушницею і палив просто в блакитне небо.—Щасливого полювання, мисливче! Але куди ж це ти стріляєш? Я не бачу нічого, крім чистого неба.—«О, це я пристрілюю нову кухенрейтерівську¹⁹ рушницю. Отам на Страсбургському соборі сидів на шпилі горобець, так я збив його». Той, хто знає мою пристрасть до благородної мисливської справи, не здивується, що я ту ж мить упав дивовижному стрільцеві на груди. Що я не пошкодував нічого, щоб залучити його до себе на службу,—це зрозуміло.

Ми проминули багато міст і земель і добрались, нарешті, до гір Ліванських. Одного дня біля кедрового лісу стояв кремезний присадкуватий чолов'яга і, зашморгнувши цілий ліс канатом, тягнув за кінець.—Що це тягнеш, друже? — запитав я його.—«Та мені треба лісу, а сокиру я забув. Доводиться так справлятися». З цими словами він потягнув за канат і просто в мене перед очима повалив добру милу лісу, мов кущ очерету. Легко догадатись, що я зробив. Я б не випустив з рук цього молодця, навіть коли б це коштувало мені всього польського утримання.

Коли я поїхав звідси далі і добрався, нарешті, до єгипетської землі, раптом зникся такий

страшний вихор, що я злякався, як би він не підхопив і не підніс у повітря мене з усім моїм обозом, кіньми і почетом. Ліворуч від дороги стояли в ряд сім вітряків; їх крила крутились і мигтіли, як веретено в руках моторної пралі. Поблизу, праворуч від дороги стояв

чолов'яга корпуленції сера Джона Фальстафа²⁰ і затуляв праву ніздрю вказівним пальцем. Побачивши, як безжалісно тіпає нас вихор, він повернувся до нас, виструнчився і, почитиво, мов мушкетер²¹ перед полковником, зняв передо мною шапку. Вмить усе затихло; жоден листок не колихався на дереві, і вітряки всі разом спинились. Вражений цією зміною, в якій було щось надприродне, я гукнув до чудища:— Що це таке, молодче? Чи не сидить у тобі нечистий, а чи, може, сам ти чорт і є?— «Пробачте, ваша вельможність,— відказав мені чоловік,— це я здіймаю трохи вітру для мого хазяїна, мельника, а щоб не здути геть усі млини, я заткнув одну ніздрю». «Е, це підходящий хлопець,— подумав я сам собі;— він тобі здасться, коли повернешся додому, і тобі не вистачатиме духу. при оповіданні про всякі дивовижні речі, які ти бачив під час своїх мандрювань по суші й воді».— Ми відразу поладнали. Вітродув покинув свої млини і подався за мною.

Незабаром я прибув до Каїра. Щасливо скінчивши свою справу, я вирішив звільнити всю непотрібну посольську челядь, лишив при собі тільки новонайнятих корисних молодців і вирушив з ними назад уже як приватна особа. Погода стояла чудова, славетний Ніл перевершу-

вав красою всі описи; отже, я не встояв перед спокусою найняти барку і їхати до Олександрії водою. Перші два дні цієї подорожі минули прегарно.

Ви, мабуть, чули не раз, панове, про щорічні поводи на Нілі. На третій день нашої подорожі, як сказано, Ніл почав бурхливо розливатися, і вранці вся околиця на багато миль кругом була залита водою. На п'ятий день, після заходу сонця, моя барка раптом заплуталась у чомусь, що я прийняв за плющ або чагарник. Але вранці я побачив, що це були мигдалеві дерева, при чому мигдаль на них зовсім вистиг і був чудовий на смак. Закинувши лот, ми передсвічилися, що стоїмо на глибині принаймні в шістдесят футів, але рушити з місця, на жаль, не змогли. Десь годині о восьмій чи дев'ятій, скільки я міг дізнатись по сонцю, знявся раптовий вітер, який похилив нашу барку на один борт. Набравши води, вона ту ж мить пішла на дно; як ви зараз почувєте, я довго не знав, що сталося з нею.

На щастя, всі ми, тобто вісім чоловіків і двоє хлоп'ят, ухопились за гілля, яке добре тримало нас, але не могло витримати барку. В такому становищі ми пробули три тижні і три дні, живлячись самим мигдалем. Пиття ми мали вдосталь, як самі розумієте. На двадцять другий

день нашого бідування вода почала спадати так само швидко, як піднялась. На двадцять шостий ми вже знову ступили на *terra firma**.

Перше, що ми з приємністю при цьому побачили, була наша барка. Вона лежала сажнів за двісті від того місця, де затонула. Висушивши на сонці свої речі, ми взяли дещо з поклажі, яка збереглась на барці, і подались шукати дороги. За найточнішими обчисленнями нас занесло через паркани та загорожі на сто п'ятдесят миль. Минув тиждень, поки ми добрались до Ніла, який знову спокійно котив свої хвилі в звичайному руслі, і розповіли про своє лихо одному беєві²². Він зробив для нас усе, що міг, і вирядив нас у дальшу путь на одній з власних барок. Днів через шість ми прибули до Олександрії, а звідти кораблем вирушили до Константинополя. Султан прийняв мене дуже милостиво і вшанував великою честю, показавши свій гарем. Його високість сам зволив водити мене по гарему і запропонував мені на вибір скільки завгодно красунь, навіть з числа своїх жінок. Але хвастати любовними перемогами я не звик; отже, на добраніч, панове!

* Твердий ґрунт.

Закінчивши оповідання про мандрівку до Єгипта, барон зібрався був на відпочинок, але згадка про султанський гарем якраз оживила притуплену увагу слухачів. Їм дуже хотілось послухати щонебудь про гарем. Але барон був непохитний; проте, не бажаючи зовсім відмовити веселому товариству в його наполегливих проханнях, він вирішив розповісти про подвиги своїх дивовижних слуг і почав так:

Після моєї поїздки до Каіра я зробився правою рукою в султана. Його високість жити без мене не міг і щодня запрошував мене на обід і вечерю. Треба сказати, мої панове, що жоден монарх на світі не має такого чудового столу, як турецький султан. Правда, це можна сказати тільки про страви, але не про напої, бо, як ви знаєте, магометанський закон забороняє правдивим вина. Отже, за відкритим обідом у Туреччині доводиться забути про добру склянку вина. Але чого не можна робити прилюдно, те частенько роблять нишком, і, всупереч забороні, кожен турок знає смак доброго вина не гірше, ніж німецький прелат. Так було і з його султанською високістю.

За званням султанським столом сидів звичайно *in partem salarii*²³ генерал-суперінтендант або

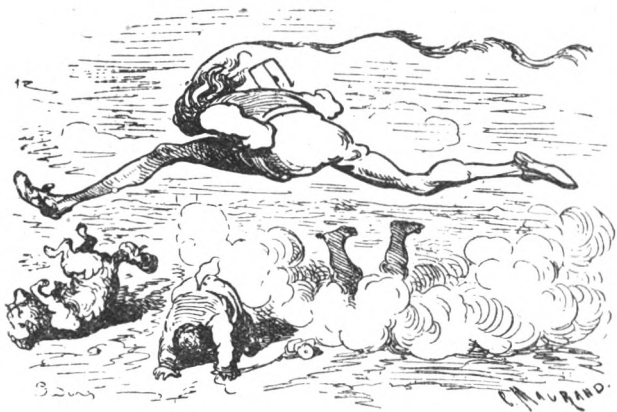

по-їхньому, муфті²⁴, читаючи перед трапезою «Очі всіх», а після неї «gratias»²⁵. Ясно, що в його присутності про вино не було й згадки. Але по обіді його султанську високість завжди чекала в кабінеті пляшка. Одного разу, непомітно для гостей, султан дружньо підморгнув

мені, запрошуючи до кабінету. Коли ми замкнулися вдвох, він добув з шаховки пляшку і сказав: «Мюнхгаузен! я знаю, що ви, християни, великі знавці доброго вина. Оце в мене одним-єдина пляшечка токайського. Такого смаку ви, мабуть, не куштували ще зроду». З цими словами його високість налив по чарці, і ми випили один до одного.—«Ну, що скажете? Га? Який букет?»—Винце непогане, ваша султанська високість,—відказав я,—але, з вашого дозволу, мушу сказати, що колись у Відні, у блаженної пам'яті імператора Карла VI²⁶, я пив незрівнянно краще. От, чорт візьми, було вино! Хотів би, щоб ваша високість його скуштували.—«Друже Мюнхгаузен! даруйте на слові, але кращого токайського не може бути; я добув колись цю єдину пляшку в одного угорського магната, і він так дорожив ним, що більше не схотів мені дати».—Пусте, ваша високість! Токайське проти токайського, це те саме, що одна велика держава супроти другої. Панове угорці не дуже то щедрі на подарунки. Хочете об заклад? За годину я добуду вам прямо з імператорського льоху пляшку справжнього токайського; подивитесь, що то за вино!—«Мюнхгаузен, на мене це дурниці».—Ні, не дурниці. Прямісінько з імператорського льоху у Відні я добуду вам через годину пляшку доброго токайського, а не такої

бурди.— «Мюнхгаузен, Мюнхгаузен! ви смієтеся з мене; я цього не потерплю. Правда, досі я знав вас за винятково правдиву людину, але... зараз ладен подумати, що ви збрехали».— Ах, ваша високість, перевірте! Я сам запеклий ворог брехні; коли не додержу слова, ваша високість накажете відрубати мені голову. Адже моя голова—це ж не качан капусти. Що ви ставите проти неї?— «Стоп! Ловлю вас на слові. Коли рівно о четвертій ви не поставите мені пляшки токайського, вам без жалю відрубать голову. Найкращому другові не дозволю себе дурити. Коли ж вийде по-вашому, беріть собі з моєї скарбниці стільки золота, срібла, перлів і діамантів, скільки зможе піднести найбільший силач!»— Це діло!— відказав я, зараз же попросив пера й чорнила і написав імператриці Марії-Терезії²⁷ такого листа:

«Ваша величність, як єдина спадкоємниця²⁸, безперечно, дістали в спадщину також і винний льох покійного батечка. Чи смію просити вас прислати мені з подавцем цього листа пляшку того токайського, яке ми частенько, було, розпивали з його величністю? Але найкращого! Ідеться об заклад! З радістю відслужу за це, чим зможу. Тим часом лишаюсь і т. д.»

Годинник показував уже п'ять хвилин на четверту. Навіть не запечатавши листа, я поспішив вручити його Скороходові, наказав йому поскидати гирі і негайно рушати до Відня.

Вирядивши гіңця, я вернувся до султана, і ми допили його пляшку в чеканні кращої. Пробило чверть, пробило половину, пробило три чверті на четверту, а про Скорохода—ні слуху, ні духу! Тут, скажу по правді, мені зробилось трошки млюсно і вже здавалось, що його високість поглядає на сигнальний шнурок, збираючись покликати ката. Правда, під кінець я відпросився погуляти в садок, але за мною вже невідступно стежили кілька султанових слуг. Коли стрілка показувала без п'яти чотири, я зо-

всім стривожився і послав по Слухача й Стрільця. Вони з'явилися негайно: Слухач припав до землі і став прислухатись, чи не біжить, нарешті, мій Скороход. На мій переляк, він доповів мені, що цей ледацюга ліг десь, але ще далеко, відпочити і хропе на всі заставки. Почувши це, мій славний Стрілець вибіг на досить високу терасу і, ставши навшпиньки, гукнув: «Щоб я пропав! Цей лінюх лежить собі коло Бєлграда під дубом, і пляшка з ним. Стривай, я тебе полоскочу!» З цими словами він узяв свою кухенрейтерівську рушницю, націлився і послав добрий заряд у верхів'я дуба. Цілий град жолудів, листків і галузок посипався на сонливця; він схопився на ноги і, злякавшись своєї провини, припустив до Константинополя такою ристю, що в 59¹/₂ хвилини четвертої вже стояв на порозі султанового кабінету з пляшкою і власноручним листом Марії-Терезії в руках. От була радість! А з якою насолодою смоктав токайське мій високодержавний ласун! «Мюнхгаузен,— сказав він мені,— прошу не гніватись, але цю пляшку я лишу собі. Вас у Відні шанують більше, то ви ще добудете».

Тут він замкнув пляшку в тій самій шаховці, поклав ключ у кишеню своїх шароварів і викликав дзвоником скарбника. О, як приємно цей срібний дзвоник озвався в моїх ушах! «Тепер сплачу вам заклад. Слухай! — сказав він до скарб-

ника, коли той зайшов до кімнати, — хай мій друг Мюнхгаузен візьме з скарбниці стільки добра, скільки зможе піднести найбільший силач». Скарбник схилився перед своїм владарем так низько, що торкнувся носом підлоги; великий султан дружньо стиснув мою руку і милостиво відпустив нас обох:

Як ви розумієте, панове, я негайно скористався цим дозволом, покликав Силача з його довгим конопляним канатом і подався з ним до скарбниці. Запевняю вас, панове, що ви б не спокусились на ту мізерію, яка лишилася в ній після трудів Силача. З своєю здобиччю я поспішив у гавань, найняв там найбільший корабель і, навантаживши його, рушив з усією челяддю в путь, сподіваючись вчасно вивести свій улов у безпечне місце.

Але вийшло те, чого я боявся. Скарбник, покинувши розчинену навстяж скарбницю, де вже нічого було замикати, стрімголов побіг до султана і доніс йому про те, як широко я скористався милостивим дозволом. Султан мало не збожеволів. Він гірко шкодував про свою необачність. Ту ж мить він наказав генерал-адміралові вирушити за мною з усім флотом і, догнавши мене, роз'яснити, що я хибно зрозумів умови парі. Отже, відпливши від берега всього на дві милі, я побачив, що за мною повним ходом же-

неться весь турецький флот; мушу признатись, що в цю хвилину моя голова, яка щойно була укріпилась на плечах, знову почала хитатись. Але в мене був під рукою мій Вітродув. «Не турбуйтеся, ваша вельможність!» — сказав він. З цими словами він пішов на корму, наставив одну ніздрю на турецький флот, а другу на наші вітрила і підняв такий страшний вітер, що турецький флот, погубивши щогли, вітрила й снасті, опинився знову в гавані, а мій корабель за кілька годин щасливо примчав мене до Італії.

Одначе, я мало покористався з свого багатства. Всупереч «Апології» веймарського бібліотекаря пана Ягемана²⁹, в Італії так багато голоди та жебраків, а поліція така погана, що я, маючи з природи занадто добру вдачу, роздав більшу частину своїх багатств вуличним жебракам; щождо решти, то її забрала розбишацька банда, пограбувавши мене на священній землі Лоретто³⁰ під час подорожі до Рима. Але цей гріх, мабуть, не дуже тривожить сумління цих добродіїв. Вони мали добрий улов; за тисячну його частину вся ця тепла компанія могла дістати в Римі з найперших рук³¹ повне відпущення гріхів³², і не тільки для себе, але й для нащадків та спадкоємців, на всі минулі і прийдешні часи.

А тепер, панове, мені таки справді пора на відпочинок. Добраніч!

разом з родословною баронового соратника, який виступив оповідачем, коли барон покинув товариство

Закінчивши попереднє оповідання, барон далі не лишився, але попрощався і покинув товариство в найкращому настрої. Але перед тим він пообіцяв веселій компанії при першій нагоді розповісти пригоди свого батька, яких разом з іншими цікавими анекдотами всі чекали з великим нетерпінням.

Товариство на всі лади обговорювало щойно почуте оповідання; при цій нагоді баронів соратник, який побував з ним у Туреччині, зауважив ³³, що недалеко від Константинополя є колосальна гармата, про яку докладно згадує барон Тотт ³⁴ у своєму недавно виданому огляді.— Скільки пригадую, він пише про неї так: «Недалеко від міста над фортецею, що стоїть на березі славнозвісної річки Сімоіс ³⁵, турки поставили величезну гармату. Вона була вилита з чистої міді і стріляла ядрами не менше як у тисячу сто фунтів вагою. Мені дуже хотілось,— каже Тотт,— вистрілити з цієї гармати, щоб скласти уявлення про її дію. Але турки дуже боялись цієї спроби, певні, що від пострілу злетить у повітря фортеця і все місто. Кінець — кінцем, цей страх трошки розвіявся, і я дістав дозвіл

вистрілити з гармати. На заряд пішло не менше як триста тридцять фунтів пороху; ядро важило, як я вже сказав, тисячу сто фунтів. Коли канонір підійшов з дальною до гармати, весь натовп, що зібрався коло мене, шарахнув хто куди. Насилу переконав я приставленого до мене пашу, що боятись тут нічого. Навіть канонір, який повинен був за моїм сигналом дати постріл, весь тремтів з переляку. Я зайняв місце в мурованому шанці позад гармати, дав сигнал і відчув поштовх, немов під час землетрусу. Сажнів за триста ядро розскочилось на три шматки, які перелетіли на той бік, відбилися від водяної поверхні, спінивши всю протоку, і вдарились об скелю протилежного берега».

Отак, скільки пам'ятаю, панове, розповідає барон Тотт про найбільшу гармату в відомому нам світі. Коли ми з паном Мюнхгаузенем відвідали фортецю, нам розповіли про цей постріл барона Тотта, як приклад надзвичайної його мужності.

Мій покровитель, який ніколи не міг допустити, щоб француз перевершив його в будьякому ділі, ту ж мить скинув гармату на плечі, зрівноважив її і, стрибнувши в море, поплив з нею на другий берег. Але звідти він, на лихо, здумав перекинути гармату на старе місце. Я кажу: на лихо, бо гармата трохи зарано вирвалась

у нього з рук, коли він ще добре не розмахнувся нею. Вона бухнула в воду якраз посеред протоки, де й лежить і досі і, мабуть, лежатиме до кінця світу.

От власне чим, панове, наш пан барон так прогнівив султана. Історія з скарбами, якій він приписував свою немилість, у той час була вже давно забута. Султан має досить прибутків і скарбницю свою поповнив дуже скоро. В цей останній приїзд барон прибув до Туреччини за власноручним запрошенням його султанської вишукості і, мабуть, жив би там і досі; але втрата знаменитої гармати так розлютила жорстокого турка, що він наказав негайно відрубати баронові голову.

Проте, одна султанша, без пам'яті закохана в барона, не тільки сповістила його про цей кровожерний намір, але й переховувала його в своїх власних покоях, поки офіцер, якому доручена була кара, розшукував барона, де тільки міг. У найближчу ніч ми пробрались на корабель, що відпливав якраз до Венеції, і таким чином щасливо врятували своє життя.

Барон не любить згадувати про цю пригоду, бо зазнав у ній невдачі, і життя його висіло на волоску. Але оскільки вона нічим не плямує його честі, я часом дозволяю собі розповісти цю історію потай від нього.

Тепер, панове, ви вже знаєте пана барона Мюнхгаузена, ні трохи не сумніваєтесь у його правдивості. Але щоб ви не сумнівались так само і щодо мене,—хоч я цього не припускаю,—розкажу вам коротко, хто я такий.

Мій батько—власне той, кого вважали за мого батька—був швейцарець з Берна. Він посідав там пост верховного наглядача за вулицями, провулками, бульварами та мостами. В Швейцарії ці урядовці звуться... гм!.. підмітальниками. Мати моя була родом з Савойських гір і мала на шиї чудове велике воло, як усі дами в цій околиці³⁶. Вона лишилась сиротою в юних літах і прийшла шукати щастя в те саме місто, де побачив світ мій батько. Бувши ще дівчиною, вона заробляла собі на прожиток великою схильністю нашої статі. Вона, як розказують люди, не відмовляла в своїй прихильності нікому, особливо коли сподівалась за це належної відплати.

Випадок звів цю чудову пару на вулиці і оскільки обоє в той час були трошки напідпитку, то одно з них налетіло на другого, і обоє полетіли в купу сміття. В цих обставинах обидві сторони повелись дуже буйно і зняли такий гармидер, що опинились спочатку в участку, а потім у робітному домі. Тут вони незабаром побачили всю безглуздість своєї чвари, помири-

лись, покохали одно одного і негайно побрались. Але ненька моя через деякий час вернулась до попередніх занять, і тоді батько, маючи високі поняття про чоловічу честь, розлучився з дружиною, забезпечивши її доходами з кількох смітників³⁷. Вона приєдналась до компанії, яка роз'їжджала з театром маріонеток. Згодом доля привела її в Рим, де вона відкрила устричну крамницю.

Ви, безперечно, чули про папу Ганганеллі або Клімента XIV³⁸, як і про те, що він був страшенний любитель устриць. В одну з п'ятниць, коли папа на чолі великої процесії направлявся до собору св. Петра, де мав служити врочисту месу, він якось скинув оком на матусині устриці (надзвичайно свіжі й смачні, як часто розповідала мені мати) і відчув, що неспроможен проїхати мимо, не скуштувавши їх. В його почиті було не менше п'ятисот осіб; але він звелів усім спинитись і оголосити в соборі, що меса відкладається. Потім скочив з коня,—бо в таких процесіях папи завжди їздять верхи,—зайшов до матері в крамничку, поїв усе, що в ній було, а потім зійшов з матір'ю в льох, де зберігались запаси. Ця підземна споруда правила матері за кухню, вітальню і спальню. Папі так сподобалось тут, що він одіслав геть весь свій почет. Коротко кажучи, найсвятіший отець пробув тут з матір'ю цілу ніч, а на ранок дав їй повне відпущення всіх гріхів,—не тільки зроблених, але й тих, на які вона спокуситься в майбутньому.

І от, панове, мати зацвняла мене словом честі,—а хто може мати сумнів у такій честі?—що ваш покірний слуга є плід цієї устричної ночі.

Легко собі уявити, що весела компанія не раз нагадувала баронові про його обіцянку продовжити свою таку ж цікаву, як повчальну повість. Але барон довго не здавався ні на які прохання. Він мав похвальну звичку не робити нічого проти свого бажання і ще похвальнішу—ніколи не відступати від цього правила. Але, нарешті, настав довгожданий вечір, коли весела усмішка, з якою барон прислухався до прохань своїх друзів, наочно показувала, що він сьогодні в ударі і збирається вдовольнити загальні сподіванки. Conticue-re omnes, intenitgue ora tenebant^{* 39}, і, простягшись на пишновисоких подушках дивана, барон почав так:

Під час останньої облоги Гібралтара⁴⁰ я на-думав одвідати старого друга, генерала Елліота⁴¹, який здобув собі невмирущі лаври при обороні цієї твердині. Я поїхав з флотом, який під командою лорда Родні⁴² доставив провіант для фортеці. Коли трошки охолов перший пал радості, який завжди супроводить зустріч добрих старих друзів, я з генералом обійшов усю фортецю, щоб ознайомитися з станом гарнізону і розташуванням ворога. Я привіз з Лондона чудовий дзеркальний телескоп, куплений у самого

¹ Всі замовкли, пильно втупивши очі.

Доллонда. В телескоп я побачив, що ворог наводить тридцятишестифунтову гармату якраз на те місце, де ми стояли. Я сказав про це генералові, і він, подивившись у телескоп, potwierдив моє спостереження.

З його дозволу я наказав негайно перетягти сюди з найближчої батареї сорокавосьмифунтову гармату і власноручно навів її з абсолютною точністю, — бо в артилерійській справі, скажу не хвастаючи, мене ще ніхто не перевершив.

Потім я став пильно стежити за ворогом, і в той самий момент, коли ворожий канонір підніс пальник до своєї гармати, я скомандував вистрілити з нашої. Десь на півдорозі ядра з страшною силою зіткнулись одно з одним, і ефект був надзвичайний. Вороже ядро відскочило назад з такою швидкістю, що зірвало голову не тільки канонірові, але й ще шістнадцяті ворожим солдатам, які попались йому на шляху до африканського берега. Перше, ніж долетіти до Берберії, воно звалило грот-мачти трьох кораблів, що стояли на одній лінії в гавані; потім, залетівши на двісті англійських миль углиб країни, воно пробило покрівлю селянської хати, вибило останні зуби старій бабусі, яка спала там, необачно роззявивши рота, й застряло в горлі бідної жінки. Її чоловік, що скоро повернувся додому, спробував витягти ядро, але воно

не піддавалось; тоді, не довго думавши, він взяв молоток і загнав ядро в шлунок своїй жінці,— а звідти вже воно вийшло природним шляхом.

Наше власне ядро теж наробило ворогам великого клопоту: воно не тільки збило ворожий снаряд, але, як я й розраховував, пролетіло далі, зірвало з лафета ту гармату, з якої вороги зараз стріляли на нас, і кинуло її в кіль ворожого корабля з такою силою, що пробило в його дні величезну діру. Корабель зачерпнув води і в ту ж мить пішов на дно з тисячею іспанських матросів і значною кількістю солдатів, які були на кораблі. Все це вийшло, як бачите, блискуче. Але я зовсім не вимагав, щоб це розглядали як якусь особливу заслугу. Безперечно, честь вигадки належала мені, але деяку роль відіграв тут і щасливий випадок. Так, я згодом довідався, що артилеристи, не доглядивши, заклали в сорокавосьмифунтову гармату подвійний заряд пороху, чим і пояснювався несподіваний ефект нашого пострілу, який так відбив вороже ядро.

Генерал Елліот запропонував мені за ці послуги офіцерський чин; але я відхилив усяку нагороду, задовольнившись тільки подякою, яку він оголосив мені того ж вечора на банкеті, в присутності всіх офіцерів, не пошкодувавши при цьому найпохвальніших висловів.

Я взагалі, панове, дуже поважаю англійців, бо вони, безперечно, бравий народ; отже, я вирішив не покидати фортеці, не зробивши їм ще якоїсь послуги, і через три тижні дочекався нагоди для цього. Я одягнувся католицьким па-тером, вибрався о першій годині ночі з фортеці і, щасливо обминувши лінію облоги, опинився у ворожому таборі. Тут я пробрався до намета, де в цей час граф д'Артуа з головнокомандувачем та іншими офіцерами обмірковували план призначеного на ранок штурму фортеці. Моя одежа забезпечила мене від усяких підозрінь. Ніхто не вигнав мене, і я спокійно вислухав усе, що говорилося. Нарешті, вони розійшлися на відпочинок, і незабаром весь табір, не виключаючи й варти, міцно заснув. Тоді я негайно взявся до роботи, познімав з лафетів і покидав у море, за три милі від берега, всі ворожі гармати, понад триста штук, від сорокавосьмифунтових до двадцятичотирифунтових. Працював я один, без усякої допомоги, і важкої роботи не мав на віку, крім хіба тієї, про яку, як я чув, розповідав вам один мій знайомий; це, коли я переплив морську протоку з описаною бароном Тоттом велетенською турецькою гарматою на спині.

Упоравшись з цим ділом, я постягав усі лафети й передки від гармат на середину табору;

щоб не знімати при цьому шуму, я не возив їх, а носив, беручи по двоє під пахви. Купа вийшла не нижча за Гібралтарську скелю. Тоді я уламком сорокавосьмифунтової гармати вдарив об кремінь, що на двадцять футів над землею витикався з стіни, змурованої тут ще арабами, викресав огню і підпалив губкою всю цю купу. Я забув ще сказати вам, що перед тим я понакидав згори всі хури з бойовим припасом.

Складаючи купу, я передбачливо клав під спід те, що краще горить, і в одну мить уся купа взялась сліпучим полум'ям. Щоб відвернути від себе підозріння, я перший закричав на гвалт.

Як ви можете собі уявити, тут між ворогами зчинився жахливий переполох. Вони вирішили, що англійці, підкупивши варту, рушили з фортеці для знищення їхньої артилерії не менш як сім або вісім полків.

Пан Дрінкуотер в своїй історії славетної оборони Гібралтара згадує про величезні втрати, що їх завдала ворогам пожежа в їхньому таборі; але він, звичайно, не підозріває справжньої її причини. І він і не міг цього знати. Навіть генералові Елліоту я досі не проговорився ні словом про свою участь у цій справі (хоч працею цієї ночі я сам-один врятував Гібралтар). Граф д'Артуа з великого переляку з усім своїм штабом кинувся тікати, як тільки почалась пожежа, і тікав, не спиняючись, два тижні, аж поки опинився в Парижі. Жах, який охопив їх при страшній пожежі, так приголомшив їх, що вони три місяці потім не могли споживати ніякої їжі і жили, як хамелеони⁴³, самим повітрям.

Місяців через два після цієї події я сидів з генералом Елліотом за сніданком, коли в кімнату раптом влетіла бомба (ворожі мортири я потопити не встиг) і впала прямо на стіл. Генерал в одну мить покинув кімнату, як і кожен зробив би на його місці; але я поспішив схопити бомбу, поки вона ще не розірвалась, і заніс її на вершину гібралтарської скелі. Звідси

я помітив недалеко від ворожого табору, на одному з прибережних пагірків якийсь натовп; але неозброєним оком не міг роздивитись, що вони роблять там. З допомогою свого телескопа я відразу побачив, в чому річ: вороги збирались повісити двох наших офіцерів, генерала і полковника, з якими я тільки вчора дуже мило провів вечір, випроводжаючи їх до ворожого табору на розвідку.

Віддалення було занадто велике, щоб я міг докинути туди бомбу руками. Але, на щастя, мені згадалось, що у мене в кишені лежала та сама праща, якою Давид так успішно орудував колись проти велетня Голіафа. Я вклав у неї бомбу і метнув у середину натовпу. Впавши, вона в ту ж мить розірвалась і знищила всіх, хто стояв поблизу, за винятком обох англійських офіцерів, які, на їх щастя, в цей час висіли вже на шибениці. Але один з осколків бомби ударив у підніжжя шибениці, яка від цього й унала. Як тільки наші друзі опинились на terra firma*, вони зацікавились причиною цієї несподіваної переміни і, побачивши, що сторожа, кат і всі інші вмерли, негайно звільнили один одного з незручних зашморгів, що духу пустились до берега, захопили іспанський човен і

* Твердій землі.

змусили двох людей, які там були, грести до англійського корабля.

Через кілька хвилин, коли я розповідав генералові Елліоту всю цю історію, обидва втікачі

опинились уже в нашому таборі; після взаємних вітань і розпитів, ми закінчили цей славний день надзвичайно веселим святом.

Панове, бачу по ваших очах, що вам дуже хочеться знати, як попав мені до рук такий великий скарб, як згадана праща. Гаразд! розкажу й про це. Я веду, щоб ви знали, свій рід від дружини Урії⁴⁴, а ця дама, як відомо, була в дуже близьких стосунках з Давидом. Проте, як це часто буває, через певний час його величність помітно охолов до графині,—цей титул вона дістала через чверть року після смерті чоловіка. Вони розійшлись в дуже важливому питанні, а саме про місце, де Ной збудував свій ковчег і де цей ковчег спинився після потопу. Мій родоначальник вважав себе великим знавцем в археології, а графиня була головою місцевого історичного товариства. До того ж, його величність мав слабкість, властиву багатьом великим і майже всім маленьким людям,—не терпіти ніяких заперечень; а графиня, з свого боку, поділяючи порок своєї статі, мала звичай вважати себе у всьому правою. Коротко кажучи, справа між ними дійшла до повного розриву.

Графиня не раз чула від його величності про велику цінність згаданої пращі і вирішила при розлуці взяти її з собою,—очевидно, на спомин. Та вона ще не встигла вибратись за межі Да-

видової держави, як його величність, помітивши пропажу, вислав навздогін за графинею не менш як шістьох молодців - лейбгвардійців. Проте, графиня так блискуче орудувала своєю новоздобутою зброєю, що, коли один з переслідувачів, розпалившись службовим старанням, занадто вихопився вперед, вона звалила його, влучивши в те саме місце, куди Голіаф колись дістав свою смертельну рану. Побачивши бездиханне тіло свого товариша, переслідувачі спинились і після довгого обговорення визнали за доцільне сповістити про цю подію начальство; а графиня тим часом визнала за доцільне продовжувати на перекладних свою подорож до Єгипта, де вона мала при дворі впливових друзів. Треба вам сказати, що з усіх дітей, яких його величність зволив прижити з нею, графиня взяла з собою тільки одного улюбленого сина. В родючому Єгипті її сім'я значно умножилась, але славетну пращу вона спеціальним пунктом заповіту передала любимому синові, від якого—здебільшого по прямій лінії—ця праща перейшла, нарешті, до мене.

Один з її власників, мій прапрадід, що жив років двісті п'ятдесят тому, познайомився в Англії з одним поетом, який зовсім не був плагіатором, але зате мав велику схильність до браконьєрства і звався Шекспіром⁴⁵. Цей поет, у творах якого, мабуть, у помсту за це, бра-

кон'єрствують без всякого сумління англійці і німці, часто позичав у мого предка оту пращу і настріляв нею стільки дичини в лісах покійного сера Томаса Люсі, що ледве не зазнав долі двох моїх гібралтарських друзів. Бідолаху вже посадили були до в'язниці, і тільки мій предок виволовив його звідти дуже незвичайним способом.

Ви знаєте, панове, що королева Єлізавета, яка тоді правила в Англії, в останні роки свого життя докучила самій собі. Одягатися, роздягатися, їсти, пити, виконувати інші життєві обов'язки, яких не буду вам називати, робили життя для неї непереносним тягарем. Мій предок наділив її здатністю при бажанні виконувати все це через заступника. І яку, ви думаєте, нагороду він зажадав собі за це незрівнянне чудо магічної науки? Свободу Шекспіра. Королева так і не примусила його прийняти більшу нагороду. Добряк так полюбив цього великого поета, що радо вкоротив би собі життя для нього.

Проте, можу запевнити вас, панове, що оригінальний метод королеви Єлізавети—жити зовсім без їжі—не знайшов послідовників серед її підданців, принаймні серед *beefeaters**, як зви-

* М'ясоїдів. Цим ім'ям називають в Англії королівських гвардійців — називають здебільшого ті, хто охоче їв би м'ясо, але не може собі цього дозволити з економічних причин.

чайно називають їх ще й нині. Та й сама королева прожила на світі всього сім з половиною років.

Мій батько, від якого незадовго перед поїздкою до Гібралтара я дістав у спадщину знамениту пращу, розповідав мені одну чудодійну історію, яку не раз чували від нього друзі і в правдивості якої ніхто з них не сумнівався, знаючи чесну вдачу старого. «Під час своїх мандрівок,—говорив він,—я пробув довгий час в Англії і колись вийшов прогулятись на морське узбережжя поблизу Гарвіча. Раптом з страшенною люттю кинувся на мене морський кінь. Я не мав при собі нічого, крім цієї пращі; скориставшись нею, я метнув у нього два кремені і так влучно, що вибив чудищу обидва ока. Потім я зіскочив йому на спину і погнав його в море; втративши зір, кінь утратив також і дикість, зробившись надиво слухняним. Я загнуждав його замість уздечки тією ж пращею, і мій скакун прудко помчав мене через океан.

Не минуло й трьох годин, як ми прибули на протилежний берег, до якого було не менше тридцяти морських миль. Коня я продав у Гельфутслусі господареві харчевні «Трьох келехів» за сімсот дукатів; цей чолов'яга досі показує його гостям, як велику дивину, і заробив на ньому добрі гроші». Між іншим, знімок з цього коня можна бачити у Бюффона ⁴⁶.

«Хоч який дивовижний був спосіб моєї подорожі,—продовжував батько,—але ще дивовижніші були спостереження і відкриття, які мені пощастило при цьому зробити.

Кінь, на спині якого я був, не плив, а стрілою мчав по морському дну, розганяючи мільйонні табуни всяких риб; багатьох я бачив уперше в житті. У деяких риб голова була посеред тіла, у інших—на кінці хвоста. Деякі збирались великим колом і співали хором невимовно гарних пісень. Інші будували з самої води величні прозористі палаци, оточені веле-тенськими колонами з чистого вогню, скільки я міг роздивитись, які мінилися чудовими образами, чаруючи зір безупинним хвилястим коливанням. Різноманітні кімнати цих будівель були дуже зручно й вигадливо пристосовані для шлюбних потреб риб; в інших зберігались під пильним доглядом ніжні молоки; довгий ряд просторих покоїв був призначений для виховання риб'ячої дітвори. Внутрішню суть цієї організації я зрозумів, звичайно, не більше, ніж пташиний спів або розмови польових коників; щождо зовнішньої сторони, то вона дуже скидалась на те, що я бачив у свої старі роки в так званих філантропіах та інших подібних установах⁴⁷; отож я цілком певен, що один з так званих винахідників їх теж побував ко-

лись на морському дні і скоріше почерпнув свою ідею з води, ніж уловив з повітря. А втім, з моїх побіжних спостережень ви можете бачити, що в цій сфері лишається ще широке поле для вигадки. Але продовжу своє оповідання.

Між іншим, мені довелось перейти величезне гірське пасмо, запевно не нижче від Альп. По схилах його височіла безліч могутніх дерев всіляких порід. На них росли омари, раки, устриці, прості й зубчасті, черепашки, морські слимаки тощо; деякі з них можна було б підвезти хіба биндюгами, та навіть і найменші завдали б доброї роботи носієві. З усього цього добра море викидає на берег найгіршу покидь, оббиту з гілок водою, подібно до падалиці, яку струшує вітер з наших дерев; оце й продається у нас на ринках. Омарові дерева були, по-моєму, найрясніші, зате ракові та устричні—найбільші. Маленькі морські слимаки ростуть на кущах, що стоять при підніжжі устричних дерев і звиваються навколо них, мов плющ коло дуба.

Бачив я ще й таку дивину. На дні моря лежав корабель, який, очевидно, натрапив на вершок підводної скелі на глибині трьох сажнів від поверхні води і перекинувся при падінні. Спускаючись на дно, він зачепив високе омарове дерево і збив з нього кілька омарів, які впали на інше, ракове, дерево. Діло було, оче-

видно, весною, і омари були ще молоді; отже, вони спарувались з раками і привели на світ нову породу, схожу на тих і тих. Я хотів був узяти з собою екземпляр цього дивного створіння; але ноша була заважка та й Пегас⁴⁸ мій ніяк не хотів спинятись. До того ж, я проїхав уже половину дороги і в цей час був якраз у долині, принаймні, на п'ятсот сажнів під поверхнею моря, де все більше відчував брак повітря. Та й взагалі моє становище було не дуже приємне. Час від часу мені заступали дорогу велетенські риби; дивлячись на їх роззявлені пащі, я розумів, що вони дуже охоче проковтнули б мене разом з конем. Мій Россі-нант⁴⁹ був сліпий, і мені самому доводилось рятувати себе від кровожерних намірів цих потвор. Отже, я пустився вперед галопом і поспішався якнайскорше добратись до берега.

Коли я зовсім уже наблизився до берегів Голландії, я на глибині двадцяти сажнів побачив на піску перед собою немов би людську постать у жіночій одежі. Спостерігши в ній, як мені здалось, деякі ознаки життя, я під'їхав ближче і розглядив, що, справді, жінка ще ворухить руками. Я схопив її і виніс з собою на берег. В ті часи уміння воскрешати мерців не досягло ще такого високого ступеня, як за наших днів, коли в кожному сільському шинку є інструкція

по повертанню з царства тіней необачних потопленців; але, завдяки мудрим і невтомним старанням сільського аптекаря, нам пощастило роздмухати іскорку життя, яка ще жевріла в тілі бідолашної жінки. Це була кохана полови-на одного гельфутслуїського капітана, який щойно відбув з своїм кораблем у плавання. На жаль, він поспіхом замість дружини взяв з собою на корабель зовсім іншу особу. Але одна з невсипущих богинь, охоронниць домашньої згоди, негайно сповістила про це покривджену дружину. Твердо переконана в тому, що права сімейного ложа мають на воді не меншу силу, ніж на суші, капітанша, палаючи ревністю, в парусному човні вирушила в погоню за чоловіком, вступила на палубу корабля з короткою промо-вою, яку я відмовляюсь вам перекласти, а потім вирішила підкріпити свої доводи такою переконливою дією, що збентежений чоловік визнав при цьому за краще поступитись на кілька кроків назад. На лихо, це привело до того, що кістлява десниця капітанші вдарила, замість капітанової щоки, по хвилі; але ця остання була ще податливіша, ніж він, і розгнівана дружина тільки на дні морському знайшла той опір, якого шукала. Тут і звела нас злочасна доля, і завдяки моїй допомозі на світі стало однією щасливою парою більше.

Можу собі уявити, як благословляв мене чоловік, вернувшись до рідного вогнища і несподівано побачивши дома свою любу подружку. Признаюсь, хоч я вчинив йому погану послугу, але сумління моє лишилось при цьому чистим. Я керувався в своєму вчинку щирим чоловіколюбством, хоч і не можу заперечувати, що з цього вийшли жахливі наслідки для бідомашного капітана».

На цьому, панове, кінчається батькове оповідання, яке нагадала мені славнозвісна праща. На жаль, пробувши так довго у власності мого роду і зробивши йому стільки важливих послуг, вона занадто потерпіла в описаній підводній мандрівці від зубів морського коня. Принаймні, я, як уже розповідав вам, скористався нею один тільки раз, коли з її допомогою вернув іспанцям їх власну бомбу і тим врятував від шибениці двох моїх друзів. При цій благородній послuzі моя вже потріпана праща порвалася зовсім. Більша частина її відлетіла разом з бомбою, а маленький клаптик, що лишився в моїй руці, лежить нині в нашому родинному архіві, де зберігається назавжди вкупі з іншими пам'ятниками старовини.

Незабаром після описаної події я покинув Гібралтар і вернувся до Англії. Тут мені трапилась одна з найдивовижніших в моєму житті історій.

Якось посилав я різні речі своїм друзям у Гамбург і, бажаючи сам доглянути за їх вантаженням, мусив поїхати до Уоппінга. Закінчивши цю справу, я їхав через Тоуер-Уорф додому. Це було серед дня; сонце так палило і я так стомився, що заліз у жерло однієї з гармат, щоб побути трошки в холодку. Але, опинившись у затінку, я ту ж мить заснув непробудним сном. Це було як раз четвертого червня* і на честь цього свята о першій годині мали палити з усіх гармат. Гармати були заряджені ще зранку; через те, що ніхто не підозрівав моєї наявності, я вилетів над дахами будинків аж на другий бік річки, десь між Бермондсі і Дентфордом на подвір'я одного фермера. Тут я впав на скирту сіна; блискавичний польот ще дужче запаморочив мене, і я не прокинувся навіть при цьому падінні.

Місяців через три сіно подорожчало, і фермер вирішив, що настала пора пустити свій запас на ринок. Скирта, в якій я лежав, була найбільша і важила не менше п'ятисот пудів. Отже, з цієї скирти якраз і вирішили починати. Гомін людей, які, поставивши драбини, полізли на скирту, збудив мене. Не тямлячи спросоння, де я і що круг мене робиться, я кинувся тікати і впав

¹ День народження тодішнього англійського короля.

прямо на хазяїна сіна. Сам я при цьому не зазнав ніякої шкоди, але фермер потерпів: він так і лишився підо мною мертвий, бо я переломив йому карк. Та сумління моє заспокоїлось, коли я довідався, що цей чоловік був поганим скнарою і завжди придержував свій урожай до найскрутнішої пори, щоб продати його з величезним баришем. Таким чином, його гвалтовна смерть була для нього заслуженою карою, а для громадянства—справжнім благодіянням.

Алеж і здивувався я, коли зовсім опам'ятався і після довгих зусиль нарешті зв'язав свої нові думки з старими, з якими заснув три місяці тому. А як вразила лондонських друзів моя несподівана поява після довгих розшуків,— можете уявити, панове!

Тепер вип'ємо по чарочці, і я розкажу вам ще кілька морських пригод.

Восьма морська пригода

Ви, безперечно, чули про останню полярну експедицію капітана Фіпса, що здобув нині титул лорда Мелгрева⁵⁰. Я брав участь у цій експедиції, — не як офіцер, а просто з дружби до капітана. Ми досягли вже досить високої широти, коли одного чудового дня я взяв свій телескоп, з яким я вас познайомив, розпові-

даючи про свою подорож до Гібралтара, і став оглядати околиці. Я взагалі вважаю корисним під час мандрівок іноді роздивлятись навколо себе.

За півмилі від корабля плавала висока крижана гора,—значно вища від наших щогл,—а на цій горі я побачив двох білих ведмедів, між якими, очевидно, йшла завзята бійка. Я ту ж мить схопив рушницю і спустився на кригу, але, вибравшись на вершину гори, побачив, що дальша дорога надзвичайно трудна і небезпечна. Мені часто доводилось стрибати через страшні провалля, а в інших місцях поверхня була ковзка, як дзеркало, і я посувався вперед, безперестанно падаючи й підводячись. Але, кінець-кінцем, я добрався до ведмедів і тут побачив, що вони не б'ються, а граються один з одним.

Я вже оцінював їх шкури,—бо вони були завбільшки кожен з відгодованого бика. Але в ту саму мить, коли я збирався взяти їх на мушку, права нога моя підковзнулась, я впав навznak і, вдарившись головою об лід, на півгодину знепритомнів. Уявіть же собі моє здивування, коли, опам'ятавшись, я побачив, що одно з цих чудищ перевернуло мене обличчям вниз і вчепилось зубами за зав'язку моїх нових шкіряних штанів. Весь тулуб і голова мої були

під його черевом, і тільки ноги мої були ще вільні. Бог знає, куди ця бестія хотіла мене затаскати; але я добув свій кишеньковий ніж — одей самий, що ви бачите зараз перед собою, — схопив ведмедя за задню лапу і відтяв йому три пальці. Чудище враз покинуло мене, страшенно заревло і кинулось тікати. Я схопив рушницю, вистрілив, і ведмідь упав. Таким чином, я відправив на той світ одного з цих кровожерних звірів; але мій постріл збудив тисячі інших, що величезним стадом спали кругом на льоду, розкинувшись не менше як на півмилі. Всі вони стрімголов кинулись до мене.

Гаятись було ніколи; мене могла врятувати тільки блискавична вигадка. І вона з'явилась. Спритний мисливець не встиг би за такий короткий час оббілювати зайця, як я одним ударом ножа зняв з мого чудища його розкішну шубу, заліз у неї і прикрив свою голову ведмежим капюшоном. Ледве я впорався з цим ділом, як навколо мене згромадилась уся ведмежа орда. Мене кидало то в жар, то в холод під шубою. Але моя хитрість перемогла. Ведмеді по черзі підходили до мене і пильно обнюхували і, очевидно, приймали мене за свого собрата. Мені бракувало тільки дебелисті, щоб зовсім зрівнятися з ними, але між ними були молоді ведмежата, не на багато товщі, ніж я. Після того

як усі вони добре обнюхали мене і останки вбитого ведмеда, ми зовсім заприязнилися між собою; я дуже вдало наслідував усі ведмежі рухи, і тільки в ревінні, вурчанні та борюканні вони лишались для мене недосяжним зразком. Але, прирівнявшись зовнішньо до ведмеда, я залишався людиною: я почав мізкувати, як обернути їх нерозважну приязнь собі на вигоду.

Я чув колись від старого військового лікаря, що рана в спинний хребет завдає моментальну смерть. Я тепер вирішив перевірити його слова на практиці. Добувши знову свій ніж, я вибрав найбільшого ведмеда і вдарив його в потилицю недалеко від лопаток. Це було, звичайно, дуже ризиковане діло, і я таки досить побоювався: коли б я не вбив це чудище з першого удару, ведмеді запевне роздерли б мене на дрібні шматки. Але спроба моя вдалась; ведмідь, не писнувши, звалився до моїх ніг. Тоді я заходився таким самим способом розправлятися з іншими, і це вдалось мені досить легко; ведмеді бачили, як ліворуч і праворуч від них цілими купами валяться їх брати, але ні трохи цим не турбувались. На велике щастя для них—і, звичайно, для мене—вони не думали ні про причину, ні про наслідки цього дивного явища. Коли всі вони лягли трупом передо мною, я мимоволі

прирівняв себе до Самсона⁵¹, який так само винищив тисячі ворогів.

Після цього я негайно вирушив назад до корабля і попросив дати мені на підмогу три чверті екіпажу, щоб оббілювати побитих ведмедів і забрати з собою окороки. За кілька годин ми з цим упорались і завантажили весь корабель. Інші частини туш довелось покидати в морі, хоч я цілком був певен, що при доброму солінні вони нічим не поступились би перед окороками.

Коли ми вернулись до Англії, я від імени капітана послав цілу партію окороків лордам адміралтейства, лордам державної скарбниці, лорд-мерові міської ради Лондона; потім розіслав дещо торговельним компаніям, а решту роздав своїм друзям. Звідусіль я дістав за них найширші подяки, але Сіті⁵² відплатило мені особливо приємною нагородою—запрошенням на щорічний обід у ратуші в день виборів лорд-мера.

Ведмежі шкури я надіслав російській імператриці⁵³ на шуби для її величності і всього царського двору. Її величність негайно переслала мені спеціальним послом власноручного листа з подякою, в якому пропонувала мені розділити з нею трон і ложе. Але монарший сан ніколи мене не приваблював, і я в найделікатніших висловах відхилив цю ласкаву пропозицію її

величності. Посол, що вручив мені листа імператриці, мав наказ зачекати і особливо привезти її величності мою відповідь. А незабаром я дістав від імператриці другого листа, в якому відбився її високий дух і жагуча сила її пристрасті. Ніжна душа! та смертельна хвороба, що незабаром звела її в могилу, мала причиною тільки мою жорстокість, і її величність перед смертю сама призналась у цьому князеві Долгорукому. Не знаю, що такого в мені знаходять дами, але не тільки російська імператриця простягала мені з висоти престола люблячу руку.

Деякі зловмисні люди розпустили по світу наклеп, ніби капітан Фіпс не дуже далеко добрався в своїй експедиції. Але я вважаю своїм обов'язком захистити добре ім'я капітана. Наш корабель просувався на північ дуже успішно, поки я не завантажив його такою силою шкур та окороків, що було б, звичайно, безумством пустатись у дальшу путь, бо ми ледве справлялись із супротивним вітром, не кажучи вже про крижані гори високих широт.

Капітан не раз мені признавався, як йому було досадно, що він не розділив зі мною гучної слави «дня ведмежих шкур», як він урочисто його називає. Він не тільки заздрить високій честі, яку я здобув цим подвигом, але й

всіляко старається її запламити. Ми багато разів сварились за це, та ще й тепер не дуже ладимо між собою. Між іншим, він каже, що я не маю право хвалитися тим, що одурив ведмедів, бо я прикрився ведмежою шкурою; що він, мовляв, міг би з'явитись до них без маски, і вони одностайно прийняли б його за свого родича.

Але це, звичайно, надто гостре і дражливе питання для того, щоб людина, яка відносить себе до порядного товариства, сперечалася в ньому з кимнебудь, а тим більше з благородним пером.

Дев'ята морська пригода

Другого разу я виїхав з Англії з капітаном Гамільтоном. Ми направлялись до Ост-Індії. Я взяв з собою лягавого пса, який був, у повному значенні слова, золотим, бо не бувало випадку, щоб він підвів мене. Одного дня, коли, за найточнішими обрахунками, ми були принаймні за триста миль від суші, мій пес раптом зробив стійку. Я з здивуванням стежив за ним цілу годину і, сказавши про це капітанові та іншим офіцерам, взяв на себе сміливість твердити, що раз мій пес почув дичину, значить, земля десь близько. Тут знявся загальний регіт, що не похитнув мого довір'я до собаки.

Після довгих суперечок, я, нарешті, рішуче заявив капітанові, що більше довіряю носові мого Трея, ніж очам усієї його команди, і запропонував йому парі на сто гіней,—суму, яку я призначив на цю подорож,—твердячи, що дичина буде в наших руках не пізніше як за півгодини.

Капітан — великий добряк — почав знову реготатись і попросив нашого лікаря Кровфорда поглядіти мій пульс. Але лікар заявив, що пульс мій б'ється цілком нормально. Тут вони почали шептатись між собою, проте так необережно, що я чув майже всю їх розмову.

«Він з'їхав з глузду, — сказав капітан. — Як чесна людина я не можу прийняти цього парі».

«Я цілком противної думки, — відказав лікар. — Він здоровісенький; це його справа, що він довіряє нюхові собаки більше, ніж розсудкові всіх наших офіцерів. Звичайно, він програє парі, але це буде йому по заслугі».

«Таке парі, — продовжував капітан, — ніяк не робить мені честі. Та тим похвальніше буде, коли я поверну йому відразу ці гроші».

Під час цієї розмови Трей непорушно стояв на стійці, чим ще більше додав мені певності. Я вдруге запропонував парі, і капітан прийняв його.

Ледве ми встигли вдарити по руках, як кілька матросів, що того дня ловили рибу, примостив-

шись для цього в кормовій шлюпці, загарпунили величезну акулу і негайно витягли її на борт. Тільки стали її розчиняти, коли раптом в її череві знайшли цілих шість пар живісіньких рябчиків!

Бідолашні рябчики так довго просиділи в акулячому нутрі, що одна самочка сиділа вже на п'яťох яйцях, і з одного вилупилось пискля саме в той момент, коли акулі розпороли череву.

Ми вирошћували цей виводок разом з кошентами, яких наша корабельна кішка привела на світ кількома хвилинами раніше. Стара кішка любила їх не менше, ніж своїх власних малят, і страшенно сердилась, коли рябчення кудись залітало від неї. Між іншими рябчиками знайшлося аж чотири самки, і завжди якась з них неслась, так що протягом усієї подорожі на капітанському столі був великий вибір дичини. Своему Треєві, в нагороду за виграні сто гіней, я віддавав щодня всі кістки, а часом і цілого рябчика.

Десята морська пригода

Друга подорож на місяць.

Я вже розповідав вам, панове, про маленьку подорож на місяць, яку я зробив, добуваючи звідти свій срібний топірець. Згодом я побував

там ще раз, але далеко щасливіше, і прожив там довгенько, щоб як слід ознайомитись з різними чудесами, які опишу вам зараз настільки докладно, наскільки дозволить пам'ять.

Один мій далекий родич забрав собі в голову, що неодмінно мусить десь існувати народ таких велетнів, як у королівстві Бробдінгнєг⁵⁴, описаному Гуллівером. Він влаштував спеціальну експедицію, щоб знайти цих людей, і запросив мене з собою. Правду кажучи, я завжди думав, що це просто казка, і вірив у Бробдінгнєг не більше, ніж в Ельдорадо⁵⁵; але мій родич призначив мене своїм єдиним спадкоємцем, і я мусив зробити йому приємність. Вийшовши, кінєць - кінцем, у плавання, ми щасливо досягли Південного моря⁵⁶; в дорозі нам не зустрілось нічого особливо цікавого, за винятком кількох летучих людей, які танцювали в повітрі менует і виробляли всякі акробатичні штуки, і ще подібних дрібниць.

На вісімнадцятий день після того, як ми проминули острів Отаїті, страшний ураган підхопив наш корабель не менше як на тисячу миль над поверхнею моря і довго тримав на цій височині. Нарешті, свіжий вітер надув наші паруси, і ми з блискавичною швидкістю помчали вперед. Шість тижнів носило нас понад хмарами, а потім ми побачили велику країну,

круглу й блискучу, подібну на острів. Ми знайшли зручну гавань, вийшли на берег і побачили, що цей край заселений. Перед нами розкинулась друга земля, з містами, лісами, горами, річками та озерами, і в першу хвилину ми подумали, що вернулись, нарешті, в покинутий нами світ.

На місяці — бо ним був цей блискучий острів, до якого ми пристали, — ми побачили якихсь велетнів, що літали на триголових орлах. Щоб змалювати вам, що це були за велетенські орли, мушу сказати, що відстань від одного їх крила до другого була вшестеро довша за найдовший канат на нашому кораблі. Подібно до того, як ми їздимо верхи на конях, жителі місяця літають скрізь на цих птахх.

Їх король у цей час воював з сонцем. Він ласкаво запропонував мені офіцерську посаду, але я відхилив цю високу честь.

У цьому світі все надзвичайно велике: наприклад, звичайнісінька муха там завбільшки з вівцю. Найкращею зброєю місячні жителі вважають редьку; вони, як списом, мечуть нею у ворога, і поранений редькою негайно помирає. Щити вони роблять з грибів, а коли сезон редьки минає, заміняють її спаржею.

Бачив я там кількох уродженців Сіріуса, з сузір'я Великого Пса; це були торгівці, яких при-

вів сюди дух наживи. З обличчя вони скидались на бульдогів. Очі в них поставлені по обох боках кінчика носа або, скоріше, над ніздрями. Повік у них зовсім нема і сплять вони, прикривши очі язиком. Вони мають звичайно футів двадцять росту, а між корінними тутешніми жителями не знайдеш нижчого за тридцять шість футів. Місячні жителі мають дивну назву. Вони називаються не людьми, а їжоварами, бо, подібно до нас, готують свою страву на вогні. На їду в них іде зовсім мало часу: вони відчиняють спеціальні дверці в лівому боку і кладуть усю їжу прямо в шлунок, а потім зачиняють дверці на цілий місяць. Отож за цілий рік вони обідають всього дванадцять разів — звичай дуже похвальний в очах усякого, хто не є з натури ненажера або п'яниця.

Любовні утіхи зовсім невідомі на місяці; як їжовари, так і інші тварини належать до однієї статі. Там усе росте на деревах, які дуже різняться між собою і величиною і листям. Ті дерева, на яких ростуть їжовари або, по-нашому, люди, найкрасивіші з усіх; гілля у них пряме, розложисте листя — червоного, як м'ясо, кольору, а плоди скидаються на горіхи з дуже твердою шкаралупою і не менші завдовжки як футів шість. Коли горіх вистигає, що видно з зміни його кольору, його обережно знімають з дерева

і кладуть на схов. У разі потреби горіх кидають у великий казан з кип'ячою водою; через кілька годин ядро горіха оживає, шкаралупа розкривається, і з неї вискакує новонароджений їжовар.

Душевний склад визначається з природи, перше ніж їжовар з'явився на світ. З одного горіха виходить солдат, з другого філософ, з третього богослов, з четвертого юрист, з п'ятого орендар, з шостого селянин і т. д., і кожен відразу починає практикуватись у тому, що він раніше знав тільки в теорії. Звичайно, трудно сказати наперед, хто саме вийде з того чи іншого горіха; але під час мого пробування на місяці один теолог наробив там великого шуму, заявивши, що він розкрив цю таємницю. Проте, йому мало хто повірив і вважали його за божевільного.

Коли місячні люди старіються, вони не помирають, а розпускаються в повітрі і зникають, як дим.

Пити їм нема потреби, бо організм їх не виділяє нічого, крім видоху. Вони мають один лише палець на кожній руці, але можуть робити ним що завгодно, не тільки не гірше, але й краще від нас, хоч у нас їх п'ять.

Голову вони носять під правою пахвою, а коли їдуть куди або йдуть на роботу, що вимагає посиленого руху, то лишають її вдома; вони можуть

запитувати в неї поради здалека. Коли місячні правителі хочуть довідатись, що робиться між простим народом, їм нема потреби вештатись по вулицях. Вони сидять собі дома, — власне, тіло їх сидить дома, — а посилають на розвідки саму голову, яка інкогніто збирає потрібні відомості, а потім з бажання свого власника до нього вертається.

Зернятка в місячному винограді точнісінько нагадують наш град; я думаю, що коли на місяці здійснюється буря і вітер збиває виноград з гілля, то він падає градом на нашу землю. Мені здається також, що наші виноторгівці давно вже знають цей секрет. Принаймні, мені

часто траплялось у нас вино, зроблене, очевидно, з граду; і смаком воно нагадувало те вино, що я пив, бувало, на місяці.

Забув розповісти вам ще одну дивину. Місячним жителям черево править за чемодан; вони ховають туди всякі потрібні речі, замикаючи й відмикаючи черево по своїй охоті, так само як шунок. У них немає ні кишок, ні печінки, ні серця, ні взагалі будь-яких внутрішніх органів; не носять вони й одержі, бо не мають на тілі нічого такого, що соромливість наказує прикривати.

Очі вони можуть виймати і вставляти за власним бажанням і чудово бачать ними, тримаючи їх у руці. Коли місячному жителеві трапиться загубити чи пошкодити свої очі, він позичає або купує інші, і вони служать ні трохи не гірше. Ясно, що там не обходиться і без торгівців очима. Це єдина сфера, в якій місячні жителі виявляють усякі примхи; то в них заходить мода на зелені, то на жовті очі.

Треба признатись, що все це звучить трохи дивно; але кожному, хто сумнівається в моєму оповіданні, я рекомендую побувати на місяці особисто і пересвідчитись, що рідко який мандрівник так суворо тримається істини, як ваш покірний слуга.

ПОДОРОЖ КРІЗЬ ЗЕМЛЮ ТА ІНШІ ДИВОВИЖНІ ПРИГОДИ

Бачу по ваших очах, панове, що скоріше я втомлюсь вам розповідати дивні пригоди свого життя, ніж ви втомитесь слухати. Ваша увага занадто приємна мені, і я не зважусь закінчити сьогоднішній вечір оповіданням про подорож на місяць. Коли є бажання, послухайте ще одну історію; правдивістю вона дорівнює попередній, а незвичайністю та всякими чудесними пригодами, може, і перевершує її.

«Подорож на Сіцилію» Брайдоне, яку я прочитав з надзвичайним задоволенням, збудила в мене бажання побувати на Етні. В дорозі нічого особливого мені не трапилось. Я кажу: мені, бо інші знаходять у таких подорожах силу цікавого і, вернувшись додому, повертають свої дорожні витрати, описуючи публіці всякі нудні дрібниці. По-моєму, чесна людина ніколи не стане випробовувати таким чином терпіння порядного громадянства.

Переночувавши в пастушій хатині коло самого підніжжя Етні, я виїхав одного ранку в дорогу з твердим наміром за всяку ціну оглянути й дослідити внутрішню будову цієї славнозвісної жаровні. Тільки через три години я

опинився, нарешті, на вершині гори. Вулкан у цей час бушував уже четвертий тиждень. Як він виглядає в цей час, описували вже так часто, що я особисто думаю, що коли такий опис можливий, то я з ним спізвився, а коли неможливий, — як я власне гадаю, — то краще не марнувати на це дорогого часу і не псувати вам доброго настрою.

Тричі я обійшов навколо кратера, який, треба вам сказати, скидається на колосальну лійку, і побачив, що так не можна нічого роздивитись; отже, не довго думаючи, я вирішив стрибнути всередину. Зробивши це, я попав у безперечно гарячу лазню, а моє бідне тіло все попекло й покалічило гарячим камінням, яке вилітало з кратера, так що всі члени його, благородні і неблагородні, вкрились жахливими ранами.

Це каміння злітало вгору з величезною силою; але сила мого падіння була ще більшою, і за короткий час я щасливо опинився на дні вулкана. Першим моїм враженням був страшний гармидер, зойк, галас і лайка, що неслись звідусіль. Я розплющив очі, — і побачив себе в товаристві Вулкана⁵⁷ та циклопів. Ці панове, яких мій тверезий розсудок давно вже переселив у царство омани, ось уже три тижні гризлися між собою про порядок і субординацію, що й було причиною розладу в нас на землі. Але при

моїй появі в усьому товаристві відразу запанували мир і згода.

Вулкан ту ж мить пошкандибав до шафи і, добувши звідти пластир і мазь, власноручно заходився лікувати мене. Через кілька хвилин мої рани загоїлись. Тоді він заходився підкріпляти мене нектаром⁵⁸ та іншими чудовими винами, що доступні звичайно лише богам і богиням. Як тільки мені трошки покращало, він представив мене своїй дружині Венері⁵⁹, наказавши забезпечити мені повний комфорт, як того вимагало моє становище. Прекрасний покій, до якого вона мене привела, блаженно-пухка канапа, на якій вона мене посадила, божественні чари її істоти, ніжність її доброго серця, — всього цього неспроможна переказати людська мова, і вже при самій згадці про це світ темніє мені в очах.

Вулкан дав мені точний опис Етни. Він пояснив, що ця гора є просто купа попелу з його горна; що йому часто доводиться карати своїх помічників; що, розгнівавшись, він часто шпурляє в них гарячим вугіллям, яке вони часто дуже спритно відбивають і викидають угору. «Часом така колотнеча, продовжував він, заводитьсь в нас на кілька місяців, і тоді на землі робиться те, що ви, смертні, звете вибухом вулкана. Везувій — це теж одна з моїх майсте-

рень, куди я маю спеціальний хід, миль на триста п'ятдесят під морським дном. Коли й там заведеться сварка, то вибухає і Везувій».

Ці пояснення Вулкана дуже мене цікавили; але ще більше подобалось мені проводити час з його дружиною, і я, мабуть, ніколи б не покинув її підземного палацу, коли б деякі зловорожі шептуни не обмовили мене перед Вулканом, роздмухавши вогонь шалених ревностів у його незлобивому серці. Я не почув від нього жодного натяку на це; але одного чудового ранку, саме коли я допомагав богині в її туалеті, він схопив мене, приволік до покою, в якому я не бував ще ні разу, поставив над якимсь глибоким колодязем і сказав: «Невдячний смертний! вертайся в світ, з якого ти прийшов». З цими словами, не давши мені ніякої можливості виправдатись, він пустив мене з рук, і я полетів у безодню.

Я все падав і падав, з кожною хвилиною швидше, і, нарешті, знепритомнів від страху. Але раптом я пробудився з свого забуття, опинившись серед неоглядного водного простору, освітленого сонячним промінням. Плавати я вмію з дитинства і досконало знаю це діло. Отже, я відчув себе в хвилях, як дома, і проти того жахливого становища, з якого я щойно звільнився, теперішнє здавалось мені раєм.

Довго я озирався навколо, але не бачив нічого, крім неосяжної рівнини вод; до того ж я опинився в кліматі, який дуже не вигідно відрізнявся від Вулканової кузні. Нарешті, я побачив на обрії начебто колосальну скелю, яка поволі наближалась до мене. Незабаром я роз-

глядів, що це пливе крижана гора. Після довгих розшуків я знайшов, кінець - кінцем, доступне місце і вибрався на її вершину. Але на мій відчай і звідси я не побачив ніякої землі навколо. Нарешті, вже перед смерком, я побачив якийсь корабель, що посувався до мене. Коли він підійшов ближче, я почав гукати; до мене озвались по-голландському. Я стрибнув у море, поплив, і незабаром мене втягли на борт корабля. Спитавшись, де ми перебуваємо, я дістав відповідь: у Південному морі. Ця відповідь відразу роз'яснила мені загадку мого становища. Мені стало ясно, що з кратера Етни я провалився крізь центр землі в Південне море—дорога, в усякому разі, коротша від кругосвітньої. Я відкрив цю дорогу перший, і, коли б мені довелося ще раз побувати там, я, звичайно, зробив би докладніші спостереження.

Я трошки підкріпився і пішов спочивати. Алеж і неотесаний народ ці голландці! Я розказав корабельним офіцерам про свої пригоди так просто й широко, як оце вам, мої панове,—і деякі з них, особливо капітан, корчили всякі міни, начебто не довіряли мені. Одначе ці люди дружньо прийняли мене на свій корабель; оскільки мені доводилось жити їхніми милостями, я мусив до певного часу сховати свій гонор у кишеню.

Я спитав, куди вони направляються. Вони

відказали, що вирушили в плавання з спеціальною метою зробити нові географічні відкриття, і коли моє оповідання правдиве, то ця мета, очевидно, вже здійснилась. Ми були якраз на тому шляху, яким ішов капітан Кук ⁶⁰, і на ранок прибули до Ботані-Бей ⁶¹; це чудове місце щедро наділене розкішними дарами природи, і англійський уряд справді повинен був би посилати сюди не шахраїв, що заслужили суворої кари, а достойних людей, вартих такої прекрасної нагороди.

Ми пробули тут всього три дні, а на четвертий день після нашого відплиття, знявся страшенний шторм, який за кілька годин обірвав усі наші паруси, зламав бушприт і повалив брам-стенґу, яка впала прямо на скриньку з компасом і розбила його на дрібні шматки. Кожен, хто бував на морі, знає, яка це величезна втрата. Ми втратили всяку орієнтацію. Нарешті, шторм ушух, і ми пішли вперед під незмінним свіжим вітром. Три місяці тривало це плавання, і ми, мабуть, пройшли надзвичайно довгий шлях, коли одного дня раптом спостерегли незвичайну зміну ⁶² в усьому оточенні. Нам стало легко й весело, наші ніздрі наповнились чудовими бальзамічними пахощами; навіть море змінило свій колір, з зеленого раптом зробившись білим.

Незабаром після цієї чудодійної зміни ми побачили землю і недалеко від нас гавань, в яку ми в'їхали і знайшли її просторою й глибокою. Замість води вона була наповнена чудовим пахучим молоком. Ми спустили шлюпку, вибрались на берег, і виявилось, що острів складався з великого круга сиру. Можливо, ми й не помітили б цього, коли б не один особливий випадок. На нашому кораблі був один матрос, який абсолютно не виносив сиру. Вийшовши на берег, він ту ж мить знепритомнів, а коли опам'ятався, то почав нас благати, щоб ми прибрали геть спід ніг цей огидний сир. Роздивившись як слід, ми побачили, що матрос має рацію: цілий острів був, як сказано, не чим іншим, як колосальним кругом сиру. Цим сиром здебільшого й харчувались жителі острова, а те, що вони за день з'їдали, вночі наростало знову. Ми бачили тут великі виноградники з чудовим буйним виноградом; але з роздавлених ягід текло молоко. Жителі острова були досить приємні на вигляд істоти, футів дев'яти на зріст; ходили вони сторч, мали по три ноги, але одну тільки руку; в дорослих був ще ріг на лобі, яким вони орудували з великою вправністю. По своїх молочних річках та озерах вони гуляли не тільки не тонучи, але й з великою гідністю, мов по

рівному лужечку, — і влаштовували перегони на них.

На цьому острові — або, краще сказати, на цьому сирі — зростав також і хліб, при чому колос його мав вигляд дощового гриба, в якому лежали цілком готові, чудово пропечені хлібці. Блукаючи по сирному острову, ми знайшли сім молочних річок і дві винних.

Через шістнадцять днів мандрування ми добрались до протилежного берега. Тут ми знайшли цілу велику ділянку гнилого зеленого сиру, що його так високо цінять справжні знавці. Але замість черви, яка звичайно буває, на ньому росли прекрасні плодові дерева —

персикові, абрикосові та тисячі інших сортів, які ми бачили вперше. На цих деревах — до речі, надзвичайно високих — було багато пташиних гнізд. Між ними ми спостерегли гніздо синьовода з покладеними вже яйцями, разів у п'ятеро більше від купола лондонського собору св. Павла. Це гніздо було з великим умінням сплетене з величезних дерев, і в ньому лежало — постривайте, пригадаю точніш! — не менше п'яти сотень яєць, кожне завбільшки з добру бочку. Крізь шкаралупу не тільки видно було пташенят, але й чути було; як вони пищать усередині. Коли ми з великими труднощами розбили одно яйце, з нього визирнуло ще голе пискля, завбільшки з двадцяттеро великих шулік. Але тількищо ми випустили його на волю, як з неба впав на нас старий синьовід; схопивши в пазурі нашого капітана, він злетів з ним на цілу милю вгору, добре побив його крилами і кинув звідти в море.

Голландці плавають як щури; незабаром капітан знову приєднався до нашого гурту, і ми вирушили назад, до свого корабля, але на цей раз іншою дорогою і знову побачили багато всякого дива. Між іншим, ми застрелили двох диких биків з одним рогом між очима. Потім ми шкодували, що вбили їх, бо дізнались, що тубільці приручають цих биків і їздять

ними та перевозять усяку поклажу, як ми кіньми. М'ясо у них, як нам розказували, дуже смачне, але воно, звичайно, ні до чого народові, який харчується тільки сиром та молоком.

Коли нам лишались два денні переходи до нашого корабля, ми побачили на високому дереві трьох повішених за ноги людей. Я спитався, чим вони заслужили таку сувору кару, і почув, що ці люди побували в чужих краях і потім дуже брехали в своїй компанії, описуючи місця, яких зроду не бачили, і розповідаючи всякі пригоди, яких ніколи не було з ними. Я визнав, що ця кара була цілком справедлива, бо перша повинність мандрівника — строго триматись істини.

Добравшись до корабля, ми негайно підняли якір і покинули цей дивовижний острів. Коли ми відпливали з гавані, прибережні дерева, між якими було кілька справжніх велетнів, всі в один лад, мов по команді, двічі вклонились нам і випростались знову, як були.

Три дні ми пливли не знати куди—бо компаса в нас не було—і запливли в якесь море абсолютно чорного кольору. Ми спробували на смак цю чорну воду і пересвідчилися, що це—прекрасне вино. Тут довелось нам пильно стежити за матросами, щоб вони не перепились. Але радість наша тривала недовго. Через кілька годин море кругом закипіло китами та іншими величезними потворами; одна з них була таких неоглядних розмірів, що ми ніяк не могли охопити її очима, хоч повитягали всі підзорні труби, які знайшлися на кораблі. На наше лихо, ми занадто пізно помітили чудище; скоро воно зовсім насунулось на нас і раптом затягло в свою пащу весь корабель з парусами й щоглами, які здавались тоненькими паличками проти його зубів.

Деякий час ми пробули в пащі цього чудища, а потім воно роззявило щелепи, ковтнуло в себе ціле озеро води і разом з водою спроварило наш корабель—треба сказати, порядних розмірів—прямо в шлунок. Тут ми опинились

серед такої тиші, наче стояли на якорі при мертвому штилі. Нема чого брехати, повітря тут було задушливе і неприємне. Навколо себе ми побачили якорі, канати, човни, барки, а також чимало кораблів, з вантажем і без нього, які проковтнула ця потвора. Робити щось можна було тільки при факелах. Сонце, місяць і зорі померкли для нас. Двічі на день вода в утробі підіймалась і двічі падала. Коли наша риба пила, наставляв приплив, а коли випускала з себе воду, ми опинялись на мілині. За поміркованими обрахунками, наша риба за одним разом випивала більше води, ніж уміщає ціле Женевське озеро,—а це озеро має тридцять миль в обводі.

На другий день нашого пробування в цьому царстві ночі, коли настав відплив і наш корабель опинився на сухому, ми з капітаном та кількома офіцерами зважились на невеличку екскурсію, освітлюючи собі дорогу факелами, і скоро натрапили на тисяч десять моряків усіх національностей. Зібрались вони спеціально для того, щоб обговорити різні засоби вибратись на волю. Деякі з них просиділи тут багато років. Але тількищо голова наших зборів розпочав свою вступну промову, як нашій проклятій рибі раптом закортіло пити; вода ринула в її утробу таким бурхливим потоком, що нам довелось

блискавично ретируватись по своїх кораблях, рятуючись від неминучої загибелі. Декому прийшлося погано при цьому, і до кораблів вони добралися вплав.

Через кілька годин ми повторили цю спробу з більшим успіхом. Як тільки чудище випорожнилось, ми скликали нові збори, на яких мене обрали головою. Я подав на обговорення такий проект: зв'язати дві найбільші щогли і, коли чудище роззявить пащу, вставити їх між щелепами, забезпечивши собі таким чином вільний прохід. Збори ухвалили цей проект одноголосно, і сотня здоровенних матросів негайно взялась до роботи. Ледве ми встигли приготувати свою розпірку, як настала нагода скористуватись нею. Чудище якраз роззявило пащу, і ми негайно вставили розпірку так, що один кінець проткнув йому язик і уперся в нижню щелепу, а другий — у піднебіння. Таким чином, потворна риба ніяк не могла звести щелепи, бо щогли ми вибрали найміцніші.

Як тільки утроба нашої риби наповнилась водою, ми спорядили кілька ботів і на буксирі вивели кораблі на світ. Можете собі уявити, як ми зраділи сонячному світлу після двотижневого, мабуть, сидіння в задушливій темниці. Коли всі наші кораблі вибрались на вільний простір, у нас зібрався цілий флот з тридцяти

п'яти кораблів різних націй. Розпірку ми так і лишили в пащі страховища, щоб навіки врятувати моряків від сидіння в цій жахливій безодні, повній бруду й темряви.

Насамперед ми хотіли в'яснити, в якій частині світу ми зараз є, але спочатку ніяк не могли цього визначити. Нарешті, на підставі свого попереднього досвіду, я вирішив, що ми в Каспійському морі. Оскільки це море оточене землею і нічим не сполучене з іншими, було незрозуміло, як ми в ньому опинились. Але один з жителів сирного острова, якого я забрав з собою, пояснив це нам цілком імовірним способом: на його думку, чудище, що в його шлунку ми так довго просиділи, пробралось сюди якимсь підземним каналом. Та добре було й те, що ми опинились на волі; ми дуже раділи цьому, думаючи тільки, як би найскорше добратись до берега. Я перший вийшов на сушу.

Але тільки я ступив ногою на землю, коли де не взявся здоровенний ведмідь—і прямо до мене. «Ага,—подумав я,—саме в час». І, схопивши його за передні лапи, я почав стискати їх на знак вітання з такою сердечністю, що ведмідь заревів, як несамовитий. Але я й не подумав змилосердитись над Бурмилом і тримав його в цьому становищі, поки заморив його голодом. Цим учинком я здобув собі таку по-

вагу між ведмедями, що жоден з них уже не насмілювався стати мені поперек дороги.

Звідти я вирушив до Петербурга, і один старий друг наділив мене там безцінним подарунком. Це був лягавий пес, і походив він по прямій лінії від тієї знаменитої суки, що колись під час полювання на зайця розродилась на повному ходу, як я вам розказував. На жаль, один невдаха - мисливець незабаром застрелив цього чудового пса, коли він стояв на стійці перед виводком куріпок. Бажаючи зберегти вічний спомин про цю собаку, я замовив собі з її шкури цей жилет; і тепер, коли я в сезон полювання виходжу в ньому на полювання, він сам собою завжди виводить мене на дичину. Я на-

ближаюсь на постріл, і тут з жилета відривається гудзик і падає прямо на те місце, де при-
таїлась здобич; а оскільки курок у мене завжди
зведений і на полиці не бракує сухого пороху,
то й дичина ніколи не минає моїх рук. Зараз,
як бачите, на жилеті моєму лишилося всього
три гудзики, але як тільки почнеться мислив-
ський сезон, я накажу знову нашити їх у два
ряди.

Прошу тоді не забувати мене; веселих розваг
нам запевне не бракуватиме. А сьогодні, пано-
ве, дозвольте мені вас покинути, побажавши
доброї ночі і приємних снів..

Кінець.

ПРИМІТКИ

¹ *Ролленгаген*, Георг (1542 — 1609) — автор буржуазної сатирико-дидактичної епопеї «Війна мишей і жаб» (1595) — переробка одноіменного псевдогомерівського твору, мова якої застаріла вже на часи Бюргера.

² *Інгерманландія* (або *Інгрія*) — вживана у XVIII ст. шведсько-німецька назва Петербурзької губернії.

³ *У нашій тверезій Німеччині* — іронічний вираз (в західноєвропейській белетристиці XVIII ст. німці мали цілком сталу репутацію великих п'яниць).

⁴ *Св. Губерт* — історична особа, єпископ Мастріхта і Льєжа в VII в., середньовічний патрон і охоронець мисливців; за середньовічною легендою, яку автор пародіює тут, поява оленя з хрестом між рогами спонукала єв. Губерта відмовитись від світських розваг, в тому числі й від мисливства.

⁵ *A posteriori* (апостеріорі) і *a priori* (апріорі) — філософські поняття, широко вживані в німецькій ідеалістичній (насамперед, кантіанській) філософії кінця XVIII ст., на яку автор іронічно натякає тут; «апостеріорі» (буквально — «від пізнішого») означає, в основному, «за даними досвіду»; «апріорі» (буквально — «від попереднього») означає — «незалежно від усякого досвіду». Автор уживає в цьому місці ці терміни так, ніби вони означають «ззаду» і «спереду».

⁶ *Похід проти турків* — російсько-турецька війна 1736—1739 рр., в якій російським військом командував граф Мініх (1683 — 1767), видатний генерал і політик доби Анни Іоаннівни та Анни Леопольдівни, організатор скинення регента Бірона в 1740 р., засланий потім в Сибір царидею Єлизаветою.

⁷ *Буцефал* — легендарний кінь Олександра Македонського.

⁸ *Прутська кампанія* — невдалий «прутський» похід Петра I (1711 р.)

⁹ *Під час перевороту ...* — мова йде про дворцевий переворот 25 листопада 1741 р., що скинув малолітнього

царя Іоанна Антоновича і звів на трон Єлизавету Петровну; ця остання заслала скиненого царя, його матір — регентшу Анну Леопольдівну і його батька — герцога Антона Брауншвейгського, власне, не в Сибір (як каже автор), а на північ, у м. Холмогори.

¹⁰ *Бланшар*, Франсуа (1753—1809)— відомий французький аеронавт, винахідник парашута, який він спершу випробував на живому ягнятї.

¹¹ *Гацик* — назва князьків центрально-американських та південно-американських тубільців, перенесена тут автором і на тубільців Індійського океану.

¹² *На північ* — все це місце стосується до продавання рекрутів дрібними німецькими князями (насамперед, володарями Гессена і Вюртемберга) англійському урядові, який використовував їх у своїх колоніальних війнах, зокрема у війні проти повстанців Північної Америки 1775 — 1783 рр.

¹³ *Georgius Rex* (латинською мовою)— «король Георг»; мається на увазі Георг II (1760 — 1820).

¹⁴ *Вестфальських предків* — натяк на славетні «вестфальські окороки».

¹⁵ *Сераль* — власне, жіноча половина палацу, але тут (і далі) в значенні султанського палацу взагалі.

¹⁶ Всілякі фокуси в повітрі, що робились з допомогою повітряних балонів, були досить поширеною розвагою в другій половині XVIII ст.

¹⁷ *Магомет* — власне, труна з тілом Магомета (за мусульманською легендою).

¹⁸ *Азаель* — за біблійною легендою, родич царя Давида, «легконогий, як газель у полі».

¹⁹ *Кухенрейтер* — славетна (у XVIII і на початку XIX століття) марка вогнепальної зброї.

²⁰ *Сер Джон Фальстаф*—герой п'єс Шекспіра «Генріх IV» «Віндзорські кумасі». Образ Фальстафа — образ ненажери, п'яниці, хвалька і боягуза, розбещеного череватого старигана.

²¹ *Мушкетери* — гвардійські стрільки (XVI—XVIII ст.), озброєні «мушкетом»—старовинною важкою рушницею.

²² *Бей* — начальник округи або військового загону в Турції XVIII ст.

²³ *In partem salarii*—латинською канцелярською мовою

XVIII ст.—«в рахунок платні»; натяк на пережитки натурального господарства при турецькому дворі XVIII ст.

²⁴ *Муфті*—вищий церковний суддя в мусульманських державах; *генерал - суперінтендант* — найвища церковна посада в деяких німецьких протестантських державах XVIII ст.

²⁵ «Очі всіх» і «*Gratias*» («Подяку складаємо») — початок католицьких обідніх молитов, які автор жартівливо ототожнює тут з відповідними мусульманськими.

²⁶ *Карл VI* (1685—1740) — німецький імператор з 1711 р., батько Марії - Терезії.

²⁷ *Марія - Терезія* (1717—1780) — німецька імператриця і угорська королева з 1740 р., дочка й спадкоємниця Карла VI.

²⁸ *Як єдина спадкоємниця* — натяк на так звану «війну за австрійську спадщину» (1741—1748), в результаті якої Марія - Терезія зберегла (всупереч змаганням Франції, Баварії й Прусії) майже всю територіальну спадщину габсбурзької династії.

²⁹ Бюргер дає тут примітку: Jagemann. Ehrenrettung Italiens wider die Bemerkungen des Hrn. Hauptmann von Archenholz. Deutsches Museum 1786, Bd. 1, 5. 387 («Апологія Італії, всупереч зауваженням п. капітана фон-Архенгольда»).

³⁰ *Лоретто* — місто в Італії (біля Анкони) з великою церквою діви Марії, давнім місцем паломництва католиків.

³¹ *З найперших рук* — тобто з рук самого папи римського.

³² *Відпущення гріхів* — узаконене в XI ст. католицькою церквою звільнення від кари за гріхи. Спочатку відпущення гріхів було введено для осіб, що брали участь в хрестовому поході або підтримували його грішми. У XII ст. право продавати відпущення гріхів належало тільки папі римському, але пізніше католицька церква поширила право продавати відпущення гріхів на єпископів, а купувати — на «широкі маси». Це було солідною статтею прибутків для церкви.

³³ Вся подальша автобіографія витримана в тоні різної пародії на дуже поширені в белетристиці XVIII ст. аристократичні спогади «шляхетних осіб»; автор систе-

матично переносить у ній високомовні звороти «аристократичного суспільства» на протилежні соціальні обставини й події.

³⁴ *Тотт* Франц, барон (1733—1797)—інженер і письменник. Під час російсько-турецької війни брав діяльну участь в посиленні укріплень берегових батарей у Дарданельській протоці. Свої враження й спостереження опублікував у книзі «Спогади про турок і кримських татар» (1784 р.).

³⁵ *Сімоіс* — ріка в стародавній Греції, коло Іліона. Крім того, відомі річки з цією назвою в Сіцилії (поблизу Сегести).

³⁶ *Як усі дами в цій околиці* — хвороба, в наслідок якої надмірно розростається воло (часто зв'язана з так званим кретинізмом), дуже поширена в Савойських горах.

³⁷ *Доходи з кількох смітників* — цей вираз пародіює передавання доходів з певного маєтку, практиковане при розводі серед представників західноєвропейської землевласницької аристократії XVIII ст.

³⁸ *Клімент XIV* (Ганганеллі)—папа римський (1769—1774), що уславився скасуванням відомого ордену єзуїтів і взагалі своєю порівняно ліберальною церковною політикою; через це його вороги, представники реакційнішої частини католицького духовництва, намагалися поширювати чутки про його розбещене життя; такі чутки автор і пародіює тут.

³⁹ Цитата з «Енеїди» Вергілія (кн. II, вірш 1), де описується, як двір Дідони приготувався слухати розповідь Енея про загибель Трої; епітет *пишновисокі* пародіює високомовний стиль німецьких перекладів цього місця «Енеїди».

⁴⁰ *Остання облога Гібралтара*—довга й невдала облога захопленого англійцями Гібралтара союзними іспанськими і французькими військами під час так званої «семилітньої війни» (1756 — 1763).

⁴¹ *Елліот* — англійський дипломат, другий уповноважений Англії на Константинопольській конференції 1776 р.

⁴² *Родні*, лорд Джордж Брідж (1718 — 1792) — адмірал англійського військового флоту, відомий перемогою над іспанським флотом у 1780 р.

43 *Жили, як хамелеони, самим повітрям* — за середньовічною легендою, хамелеон живиться повітрям.

44 *Від дружини Урії* — відома біблійна легенда про Давида й дружину Урії використовується тут (як і інші біблійні імена та події) в чисто пародійному плані.

45 *Шекспір Вільям* — славетний англійський драматург XVI—XVII ст. Його перу належать твори «Гамлет», «Отелло», «Король Лір» та інші.

46 *Бюффон Жорж - Луї - Леклерк (1707—1788)* — французький вчений, природознавець. Автор «Історії природи».

47 *В так званих філантропіах і подібних установах* — у філантропічних виховальних та учбових закладах, якими захоплювалась західноєвропейська буржуазія наприкінці XVIII ст. (в добу діяльності Песталоцці).

48 *Пегас* — ім'я легендарного крилатого коня (в старогрецькій міфології), який з чудодійною швидкістю переносив богів і півбогів з землі на небо.

49 *Россіант* — кінь Дон - Кіхота (героя твору іспанського письменника Сервантеса «Дон - Кіхот Ламанчський») — синонім вірної, слухняної шкапи.

50 *Лорд Мелреєв, Константин - Джон Фінс (1744—1792)* — британський моряк, командував арктичною експедицією в 1773 р., під час війни з північноамериканськими колоніями командував лінійним кораблем.

51 *Самсон* — герой біблійного міфа, вславився надзвичайною фізичною силою і різними подвигами в боротьбі з філістимлянами, поневолювачами іудеїв.

52 *Сіті* — торговельно - фінансовий квартал Лондона.

53 *Російській імператриці* — тобто Єлизаветі Петрівні (1709—1761), на чий любовні пригоди автор далі натякає.

54 *Бробдіннег* — королівство велетнів у «Мандрах Гуллівера» славетного Джонатана Свіфта (1667—1745).

55 *Ельдорадо* — легендарна «країна золота», яку іспанські мандрівники та завойовники марно шукали (в XVI—XVII ст.) в Центральній і Південній Америці.

56 *Південне море* — старовинна назва південної частини Тихого океану.

57 *Вулкан (або Гевест)* — в античній міфології бог підземного вогню і ковальства; *циклопи* — одноокі велетні,

що допомагали йому в його кузнях у середині вулканів (міфологічне пояснення вулканічних вибухів).

⁵⁸ *Нектар*—згідно з античною міфологією, божественний напій, яким живляться боги.

⁵⁹ *Венера* (або *Афродіта*)—в античній міфології богиня кохання й краси, невірна дружина Вулкана.

⁶⁰ *Кук* Джеймс (1728 — 1779)—славний англійський мореплавець, відомий дослідник Океанії в XVIII ст.

⁶¹ *Ботані-Бей*—затока в Новому Південному Уельсі (в Австралії), відкрита капітаном Куком у 1770 р., з 1787 р. англійці почали використовувати цей край як місце заслання каторжників.

⁶² *Незвичайну зміну*—вся дальша розповідь становить пародію наперебільшені відомості мандрівників XVIII ст. про чудовий клімат і надзвичайну родючість більшості Океанських островів.

Ціна 4 крб.

Друкарня ім. М. В. Фрунзе. Харків,
пров. Фрунзе, 6. Уповноважений Го-
ловліту 2643 Зам. 33. Тираж 5000.
5¹/₈ друк. арк.

Видання 877. Пап. ф. 72×94 — 63 кг.
2⁹/₁₆ пап. арк. В 1 пап. арк. 84 990 літ.
Здано в роботу 8-1-38 р. Підписано
до друку 5-VI-39 р.

